

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Дагестан

МО "Хасавюртовский район"

МКОУ "Курушская СОШ №2 им.Я.С.Аскандарова"

РАССМОТРЕНО

Руководитель МО

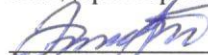

Назарова Р.Б.

Протокол №1 от «06» 07.2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам.директора по УВР

Эмирасланов А.Д.

Приказ №77 от «06» 07.2023г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Юсупова С.М.

Приказ №77 от «06» 07.2023г.

**РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ОСНОВНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
ЛЕЗГИНСКИЙ ЯЗЫК**

для 5–9 классов

с.Куруш

КЪИЛЕР

ЧИН

Гъавурда твадай чар	5
«Лезги чІал» учебный предметдин умуми характеристика	6
«Лезги чІал» учебный предмет чирунин мурад-метлеб	8
Учебный планда «Лезги чІал» учебный предметдин чка	9
«Лезги чІал» учебный предметдин мана (содержание)	10
5-класс	10
6-класс	12
7-класс	14
8-класс	16
9-класс	18
Юкъван умуми образованидин дережажада «Лезги чІал» учебный предметдин программа чир хъунин карда вилив хуъзвай нетижаяр	21
Хсуси (личностдин) нетижаяр	21
Предметдин арада авай (метапредметдин) нетижаяр	25
Предметдин нетижаяр	30
5-класс	31
6-класс	33
7-класс	35
8-класс	37
9-класс	38
Тематикадин планирование	41
5-класс (68 сят)	41
6-класс (68 сят)	47
7-класс (68 сят)	52
8-класс (68 сят)	56
9-класс (68 сят)	61

ГЪАВУРДАТВАДАЙЧАР

«ЛезгичІал»

учебный предметдин тахминан рабочий программа юкъван умуми образованидин рекъяй Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрин (ФГОС), юкъван умуми образованидигунгуьз лемиш завай Истемишунрин бинедаллаз туькІуьрнавай дия.

Тахминан рабочий программади муаллимдиз ихтин мумкинвилер гуда:

1) лезги чІалан тарс кыле тухудайла, цІийи кьайдадин эгечІуни тегьердикай менфят кьачуналди личностдин (хсуси), метапредметдин арада авай алакьайрин ва предметдин нетижаяр кыле тухун, Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрин бинедаллаз юкъван классра чирвилер гуни кьайдайра кьалурнавайвал;

2) «Лезги чІал» учебный предметдин гьар йисан чирвилер кьачуни кьайдатайинарун ва планламишнавай чирвилерин нетижайрин туькІуьр хьунин тегьер (кьурулуш) кьалурун, Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрал, юкъван классра чирвилер гуни программадал бинеламиш хьана;

3) календардинни тематикадин планирование, гьар са классдин хсусивилер ва кьетІенвилер фикирда кьуна, меслят кьалурнавай паюниз/темадиз талукьарнавай вахт ишлемишна, арадал гьун.

«Лезги чІал» учебный предметдин тахминан рабочий программа гъавурда твадай чарчикай, чирзавай тарсуни метлеб ачухаруникай, тарсуни умуми характеристикадикайни нетижайрикай ва тематикадин планированидикай ибарат я.

Гъавурда твадай чарчи предмет чируни умуми мана-метлеб ачухарзава, аялрин фагьум-фикир авуни алакьунар вилик тухун малумарзава; учебный пландин кьурулушда лезги чІалан чка

тайинарзава, арадал къвезвай нетижаяр ва тематикадин планированидин кьурулуш ачухарзава.

«Лезги чІал» учебный предметдин умуми характеристика

Лезги чІал – им лезги халкъдин хайи чІал я. ЧІал Кавказдин чІаларин хизандик акатзава. Аялриз чирвилер гунин карда «Лезги чІал» учебный предметди важиблу чка кьазва.

Хайи чІалан метапредметрин образовательный функцийри, «Лезги чІал» учебный предметди, чирвилерин жигъетдай, школада кІелзавай аялдин кьатІунар гегъеншарзава. «Лезги чІал», ученикар патал абурун веревирдериз, акьул-камалдиз ва яратмишунриз хчивал, гележег гузвай кьуват я; чпин чирвилер деринардай, абур генани гегъеншардай кІелунин диб-кьайда я. Хайи чІал, лезгийрин медениятдинни эдебиятдин руьгъдин девлетар, инсаниятди культурадинни тарихдин рекъе кьазанмишнавай агалкъунар саламатдиз хуьзвай хазина я. Ада жуьреба-жуьре чирвилер аннамишуниз, абур хуьниз еке таъминарзава. Пешекарвилерин гележегда анжах ам галаз хкаж жезва. Хайи чІала аялдин бейнида, гъвечІи чІавалай эгечІна, кьанажагъдин нормаяр твазва, уьмуьрдин жуьреба-жуьре шартІара, ахлакъ хвена, экъечІиз куьмекзава.

Метапредметрай ва предметрай чирвилер гунин карда лезги чІалан курсунин метлебди школадин образовательный процессда кьетІен чка кьазва, ада коммуникативдив, чІал, лингвистика ва культураведвал вилик тухунив гъавурда аваз эгечІиз тазва.

Коммуникативдик рахунин чІалан жуьреяр, мецин ва кхьинрин чІалан культура, уьмуьрда ишлемишиз жедай алакьун ва бажарагълувал акатзава. Коммуникативный рекъай гъазурвал (компетентность), суьгъбетдин рахунриз кьимет гудайла, винел акьалтзава. ЧІалан ва лингвистикадин (языковедвилин) тежриба чІалакай авай чирвилерин бинедаллаз арадал къвезва; литературный чІалан карчи нормаяр чир хъайила, общество вилик тухузвай вакъиа хьиз кьабулайла, ученикрин рахунрин чІал грамматикадин кьурулушдал ва

словарный запасдал мягкемар ва девлетлу авурла, лингвистикадив илимдив хьиз эгечайла; лингвистикадиз талукъ жуьреба-жуьре словаррикай менфят къачуз агакбайла.

Культуроведвилин тежрибадик (компетенциядик) хайи чІал, милли меденият (культура) гьиссиз, фагъумиз, тазвай жуьреяр (формаяр), чІални, халкъдин тарих чеб-чпиз мукъва тирди аннамишунин, лезги чІалал гуьрчегдиз рахаз хьунин нормаяр акатзава.

Лезги чІалан курсунин алакъа – кар гужлу авуни, метапредметар чирдай важиблу шартІар тешкил авуниз, инсандин савадлувал артухар авуниз къуллугъзава. Метапредметдин дережа авай, савдлувал ахтармишзавай кьилин индикаторар язва: коммуникативнивилинин универсальнивилин кІелунин гьерекатар (рахунрин вири жуьреяр гегьеншдиз чир хьун, таяр-туьшерихъ ва чІехибурухъ галаз бегьерлу рахун арадал гьиз хьун; жуван фикир къетІендиз, дуьзгуьндиз, къадайвал ва атІуз-атІуз лугъуз хьун; алакъадин процессда мецин ва кхьинрин чІалан кьилин нормайрал амал авун, лезги чІалан рахунрин этикет хуьн ва мсб.); познавательнивилинин универсальнивилин (цІийивилер чир хьун) кІелунрин гьерекатар (месэла, дуьз эцигиз хьун, делилар къалуриз хьун, фикирар къадайвал ачухариз хьун, гьизвай тезисрин гъахъ-нагъахъвал тестикъариз хьун; библиографический къекъуьнар кьиле тухун, жуьреба-жуьре чешмейрай лазим тир информацияр жагъурун; сад ва къвед лагъай дережадин информацияр тайинарун, кІелунин метлеб аннамишун; информацияр жагъурдай методар ишлемишун ва мсб); регулятивнивилинин универсальнивилин (кІвалах къайдада тун) кІелунин гьерекатар (галай-галайвал хвена, планламишун, кІвалахдин мана жавабдардаказ эцигун ва кьиле тухун, гьереквал атайла ам дегишарун; жува-жувал гуьзчивал тухун, жува-жуваз кьимет гун, ишлемишун ва мсб). Функциональный савадлувилин кьилин компонентар рахунин чІалан жуьрейрал бинеламиш хьанва ва абуру ученикрин чІал - веревирдер гегьеншарзава ва яни гзафни гзаф школада дидедин чІал чирдайла.

Лезги чІалан баянар галачиз, ученикриз функциональный савадлувиликay бес кьадар чирвилер гуз хьун четин я. Школада лезги чІал чир авуни инсандин культурнивилин дережа хкажун, адав вичин чирвилер образованидин маса учрежденийра авун герек я: тамам юкьван школадин чІехи классра, юкьван специально кІелунин (учебный) заведенийра.

«Лезги чІал» учебный предмет чирунин мурад-метлеб

Юкьван классра«Лезги чІал» учебный предмет чирун патал мурад-метлеб:

- жуван хайи чІалал рикІ алаз тербияламишун, чІалаз гьуьрмет авун, адав, культурадин вакъиадив хьиз, рикІ гваз эгечІун; сад-садав рахунин кьилин такьат тирди аннамишун, обществада кьабулнавай кьанажагъдинни ахлакьдин нормайрин кьуват; эстетикадин жигъетдай хайи чІалахъ авай багъавал;

- школада ва адалай кьеце жуван хайи лезги чІал чир хьун; рахунин чІал гъавурда гьатдайди ва девлетлу авун; учебный гьерекатар чарасуз тир учебный алакьунралди (универсальнидаказ) планламишун, рахунин чІалал гуьзчивал тухун; библиографический ахтармишунар тухун, лингвистикадин словаррай ва маса чешмейрай кьачузвай, гьатта СМИ-рай (махлукьатлу хабаррин такьатрай) ва Интернетдай, малуматриз (информацийриз) хсуси рангар хгун, текстерик дегишвилер кухтун ва мсб.;

- чІалан туькІуьр хьунин кьайдаярни законар ва адан везифаяр, стилистика ресурсрин (шейэрин) ва литературный чІалан кьилин нормаяр дериндай чир хьун; чІалан делилар кьатІуз, аннамишиз, гекъигиз ва кьайдада тваз алакьун; мецин ва кхьинрин чІалан культурадикай хабар хьун, вири дуьшуьшра рахунин гуьрчегвилел, нормайрал ва кьайдайрал амал авун; рахунра ишлемишзавай грамматикадин такьатрин ва словарный гафарин кьадар (запас) артухарун; рахунра кьазанмишнавай алакьунар, чирвилер ва вердишвилер школадин ва гьар йикъан уьмуьрда ишлемишун;

- чІалакай илимдин жуьреба-жуьре хилерай (фонетика, морфология, синтаксис) мягькем чирвилер гун; гьар са ученикдиз лезги литературный чІалан

орфографиядин, пунктуациядин, орфоэпиядин нормаяр дериндай чирун; лезги чІал вилик финин, девлетлу авунин рекьер тайинарун, ачухарун, илимдин тарихдай ва лезги чІалан винел кІвалах авур алимрикай аялриз информацияр гун ва мсб.

ЧІал инсанрин обществада туьретмиш жезва, вилик физва, чІал хуьн, девлетлу авун патал ам акьалтзавай несилриз чирун чарасуз я.

Учебный планда «лезги чІал» учебный предметдин чка

Гьукуматдин Федеральний юкьван умуми образованидин стандартрихь галаз кьадайвал «Лезги чІал» учебный предмет «Дидед чІал ва Литература (дидед чІалал)» предметдин областдик акатзава ва чирун патал ам важиблу предмет я.

Юкьван школадин V - IX классра «Лезги чІал» чирун патал 340 сят чара авунва: 5 – классда 68 сят (гьафтеда 2 сят, 34 кІелунин гьафте), 6 – классда 68 сят (гьафтеда 2 сят, 34 кІелунин гьафте), 7 – классда 68 сят (гьафтеда 2 сят, 34 кІелунин гьафте), 8 – классда 68 сят (гьафтеда 2 сят, 34 кІелунин гьафте), 9 – классда 68 сят (гьафтеда 2 сят, 34 кІелунин гьафте).

«Лезги чІал» учебный предмет чирун патал образовательный организационин иштиракчийривай туькІуьрзавай пландин паюникай сятерин кьадар артухар авуртІа жеда.

ЛЕЗГИ ЧІАЛ» УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТДИН МАНА (СОДЕРЖАНИЕ)

5 – КЛАСС

Чал ва рахунар

Чал ва инсан. Сивин ва кхьинрин рахунар.

Чалан кIвалахдин жуьреяр (рахунрин, яб акалунин, кIелунин, кхьинрин), абурун кьетIенвилер.

Жува кIелай ва я яб акалай текст суьгьбет авун, ихтилатчидин тIвар дегишарна, масадан тIварцIихъай давамар хъувун.

Жуван гуьзетунрин бинедаллаз чIалан темадай диалогда иштирак авун (чирнавай темадай).

Яшайишдикай, тайин са вакъиадикай ва художникдин шикилдай сочинение кхьин.

Сифтегъан классра кIелайбур тикрарун

Существительния, прилагательнир къадарризни падежриз дегиш хъун ва абурун падежрин эхирар дуьз кхьин. Глагол ва адан дибдин формаяр. Маналу ва куьмекчи глаголар.

Текст

Текст ва адан кьилин лишанар. Текстинин тема ва кьилин фикир тайинарун.

Чалан жуьреяр: хабардин, фикирар лугьунин, шикилар чIугунин ва абурун тафават; абурун кьетIенвилер.

Текстинин кьурулуш

Манадин жигъетдай текст анализ авун: адан композициядин кьетIенвилер, чIал гуьрчегардай гафар ва ибараяр ишлемишун.

КIелай ва я ван хъайи текстинин мана хкяна, галай-галайвал, куьруьдаказ лугьун.

Суьгьбетчидин тIвар дегишарна, масадан тIварцIихъай текст кхьиз хъун. Текстерин паярин арада алакъадин такъатар.

Кхьиз кIанзавай шейинин простой ва сложный планар туькIуьрун.

Синтаксис ва пунктуация

Алакъалу ибараяр (словосочетания). Ибарайра кьилин ва табий гафар.

Предложение. Мана-метлебдиз килигна простой предложенийрин жуьреяр: хабардин, суалдин, буйругъдин. Эвер гунин предложение. Предложенийрин эхирда эцигдай пунктуациядин лишанар. Предложенидин кылин членар: сказуемое ва подлежащее (умуми информация). Предложенидин кьвед лагъай дережадин членар: дополнение, определение, обстоятельство. Гегъенш ва гегъенш тушир предложенияр. Са жинсинин членар квай предложенияр. Предложенида са жинсинин членрин арада *ва, -ни, амма* союзар. Са жинсинин членар квай предложенида эцигдай пунктуациядин лишанар. Са жинсинин членар умумиламишдай гафар ва абуруз талукъ пунктуациядин лишанар: тире, кьве точка (танишарун). Обращение ва предложенида ам чара авун. Дуьз ва кирс речь. Дуьз речь автордин гафарилай вилик ва кьулухъ ишлемишун ва ам чара ийидай лишанар. Диалог.

ЧІАЛАН СИСТЕМА

Фонетика ва графика

Фонетика ва графика. ЧІалан сесер. Ачух сесер ва гьарфар. Ачух тушир сесер ва гьарфар. Ачух тушир сесерин дибдин жуьреяр. Зайиф ва гужлу ачух тушир сесер. Алфавит. Бязи гьарфарин (в, е, й, н, ь, ь, я) кьетІен везифаяр. Слог. Ударение. Гафарин паяр маса цІарцІиз акъудун.

Лексика

Гаф ва адан мана-метлеб. Са мана ва гзаф манаяр авай гафар. Гафунин асул ва куьчуьрмишнавай манаяр. Омонимар. Синонимар. Антонимар. Тарихдин жигъетдай лезги чІалан гафарин кьатар.

Гафар арадиз атун ва орфография

ТуькІуьр хьанвай ва туькІуьр тахьанвай гафар. Гафунин диб ва эхир. Гафунин мана квай паяр: дувул, префикс, суффикс, инфикс. Инкарвилин префиксар дуьз кхьин.

Морфология. Орфография

ЧІалан паяр, абурун кьетІенвилер, везифаяр ва пай хьун.

Существительное

Существительнидин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида дибдин везифаяр. Хас ва умуми существительния, абур кхьинин къайдаяр. Инсанриз гудай *вуж?* ва амай вири затлариз гудай *вуч?* суалар. Существительнийрин къадар. Существительния дибдин падежриз дегиш хьун (тикрарун).

Глагол

Глаголдин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида адан везифаяр. Кечмиш жери ва кечмиш тежер глаголар. Везифайриз килигна глаголдин жуьреяр: маналу ва куьмекчи глаголар. Куьмекчи глаголрин жуьреяр: тамам ва тамамсуз, алакьачи глаголар. Къурулушдиз килигна глаголдин жуьреяр: простой, сложный, составной.

Йисан къене кІелай материалар тикрарун

6 – КЛАСС

Лезги чІалакай умуми малуматар

Инсанрин уьмуьрда чІалан роль ва везифаяр.

V – классда кІелай материалар тикрарун

Синтаксис ва пунктуация, фонетика ва графика, лексика, гафар арадиз атун ва орфография, существительное ва глагол тикрарун.

Текст

Текст анализ авун: адан композицидин къетІенвилер, абзац, текстерин паярин арадаалакьадин такьатар, чІал гуьрчегардай гафар ишлемишун. Текстинин санлай ва адан паярин, темадин ва адан паярин шикил чІугунин, жуван фикирар лугьунин, гьикая авунин. Текстинин винел кІвалах: текстинин план (простой, сложный); текстинин кьилин ва табий малуматар; текстинин суьгьбет.

Инсандин винел патан акунрин, кІвалин, тІебиатдин, чкадин, гьерекатрин шикилар чІугун.

Лексика ва фразеология

Вири халкьдин лексика. Пешекаррин ва нугъатрин гафар. Маса чІаларай (араб, фарс, азербайджан, урус) къачунвай гафар. Алай девирда лезги чІаланни урус чІалан рафтарвилер. Куьгъне ва цІийи гафар. Мягъкем ибараяр ва фразеология.

Гафар арадиз атун ва орфография

Гафар арадиз атунын типар ва къайдаяр. Сая ва сложный гафар. Орфография. Гафарин дибра ачух сесер дуьз кхьин. Гафарин дибра ачух тушир сесер дуьз кхьин. Сложный гафар дуьз кхьин.

Морфология ва орфография

Существительное

Существительное тикрарун. Существительнияр падежриз дегиш хьун. Дибдин падежар (тикрарун). Чкадин падежар (секинвиллин, къакъатунын, арачивиллин). Актив падеждин эхирдиз килигна существительнияр падежриз дегиш хьунин жуьреяр. Теквиллин къадардасуществительнияр дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин. Гзафвиллин къадарда существительнияр дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин. Существительнияр арадиз атун.

Прилагательное

Прилагательныйрин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар, предложенида адан везифаяр. Прилагательныйрин жуьреяр. Прилагательнияр дегиш хьун. Прилагательнияр дуьз кхьин. Прилагательнаяр арадиз атун.

Числительное

Числительныйрин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва синтаксисдиз талукъ дибдин везифаяр. Мана-метлебдиз килигна числительныйрин жуьреяр; къадардин, паюнин, дробдин, къайдадин. Къурулушдиз килигна къадардин числительныйрин жуьреяр: простойбур, сложнаяр, составнаяр. Къайдадин, паюнин ва дробдин числительнаяр. Числительнаяр къадарриз, падежриз дегиш хьун ва абур дуьз кхьин.

Тварцїэвезар

Тварцїэвезрин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида тамамардай дибдин везифаяр. Тварцїэвезрин разрядар. Ксарин тварцїэвезар ва абур дегиш хьун. Элкъведай тварцїэвезар ва абур дегиш хьун. Къалурдай тварцїэвезар ва абур дегиш хьун. Суалдин тварцїэвезар ва абур дегиш хьун. Тайинвилин тварцїэвезар ва абур дегиш хьун. Тайинсузвилин тварцїэвезар ва абур дегиш хьун. Инкарвилин тварцїэвезар ва абур дегиш хьун. Тварцїэвезар кхьинин къайдаяр.

Глагол

Кечмиш жери ва кечмиш тежер глаголар (тикрарун). Глаголдин наклоненияр: хабардин, суалдин, буйругъдин, шартїунин, къаншарвилин ва гимандин (умуми малуматар). Хабардин наклонение: мана-метлеб, вахтариз дегиш хьун. Глаголдин вахтар: гилан, къвезмай, алатай (акъалтїай алатай, фад алатай, давамлу алатай). Глаголдин инкарвилин формаяр. Глаголдин вахтарин формаяр дуьз кхьин.

Йисан къене кїелай материалар тикрарун

Чалакай илимдин разделар. Синтаксис. Орфография. Пунктуация. Гафар арадиз атун. Лексика ва фразеология. Морфология тикрарун.

7 –КЛАСС

Чалакай умуми малуматар

Чалакай умуми малуматар. Халкъдин чїалан, медениятдин ва тарихдин алакьяар.

V – VI классра кїелай материалар тикрарун

Текст

Текстинин кьилин лишанар. (умуми нетижа)

Текстинин къурулуш. Абзац.

Инсандин винел патан акунар къейд авунвай текстерин бинедаллаз жуьреба-жуьре текстер ишлемишун.

Текстинин винел кївалах: текстинин план (простой, сложный);

Текстинин манадин анализ: адан композициядин кьетIенвилер, микротемаяр ва абзац, текстерин паярин арадаалакьадин такьатар, чIал гуьрчегардай алатар ишлемишун.

Фикирар лугьунин текстинин кьетIенвилер.

Морфология ва орфография

Глагол

Глаголдин наклоненияр. Хабардин наклонение: мана-метлеб ва вахтариз дегиш хьун (тикрарун). Суалдин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Буйругьдин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун ва ксариз дегиш хьун. Буйругьдин наклоненидин кьадагьадин форма. Буйругьдин наклоненидин глаголар дуьз кхьин. ШартIунин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Къаршивилин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Гимандин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Глаголдин кьетIен формаяр: масдар, причастие, деепричастие.

Масдар

Масдар (глаголдин асул ва я тIвацIин форма): мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар, предложенида адан везифаяр. Масдар дегиш хьун ва дуьз кхьин.

Причастие

Причастие: мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар ва предложенида кьилин везифаяр. Гилан, алатай, кьвезмай (гьамишан) вахтарин причастияр. Причастидин жуьреяр. Причастияр дегиш хьун ва дуьз кхьин.

Деепричастие

Деепричастие: мана-метлеб, морфологиядиз талукь кьетIенвал ва предложенида кьилин везифаяр. Кардин тегьердин ва вахтунин деепричастияр. Кардин тегьердин деепричастияр арадиз атун.

Наречие

Наречие: мана-метлеб, морфологиядиз талукь кьетIенвал, предложенида адан везифа. Наречидин жуьреяр: кардин тегьердин, вахтунин, чкадин, кьадардин ва

дережадин, себебдин. Наречияр арадиз атун. Маса чІалан паяринни наречийрин алакъаяр. Наречияр кхьидай къайдаяр.

Къуллугъчи чІалан паяр

Послелогар

Текстина послелогар ва абуруз синонимар маса чІалан паяр тир гафаривай чара ийиз хьун.

Жуъреба-жуъре глаголрихъ галаз послелогар дуъз ишлемишун.

Союзар

Союзар. Предложенида абурун везифаяр. Союзрин жуъреяр; галкІурунин ва табийвилин. Союзар кхьинин къайдаяр.

Междометияр

Междометияр: мана-метлеб ва жуъреяр. Междометияр кхьидай ва абур авай предложенида пунктуациядин лишанар эцигдай къайдаяр.

Йисан къене кІелай материал тикрарун

V – VII классра кІелай материалар тикрарун.

8 –КЛАСС

ЧІалакай умуми малуматар

VIII лагъай классда кІелай материалар тикрарун

Текст

Текст ва адан къилин лишанар.

Тексинин жуъреяр: хабардин, фикирар лугъунин, шикилар чІугунин.

Текстинин винел кІвалах: гъар жуъредин чешмейрай (источникрай) информацияр; словарар ишлемишун; тезисар, конспектар.

Синтаксис ва пунктуация

Гафарин ибараяр

Синтаксисдикай умуми малуматар ва адан къилин уълчмеяр (ибара ва предложение). Ибарадин къетІенвилер ва тариф. Къурулушдиз килигна ибарайрин

асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз килигна ибарайрин асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз талукь алакьаяр. Табийвилин алакьадин жуьреяр: дуьзгуьнвилин, падеждин ва сая (манадин) алакьаяр.

Предложение

Предложенидин мана-метлеб. Предложенидин членар: сказуемое, подлежащее, дополнение, определение, обстоятельство. Предложенидин жуьреяр: простой предложение ва сложный предложение. Простой предложенидин жуьреяр (тикрарун). Предложенида гафарин кьайда. Манадин ударение. Кьве составдин (кьилин кьве член квай) простой предложение

Предложенидин кьилин членар

Предложенидин кьилин членар: сказуемое ва подлежащее. Сказуемое: мана-метлеб, жуьреяр (простой ва составной). Простой сказуемое ва ам жедай гафар. Составной сказуемое: глаголдин составной, тIварцIин составной сказуемияр ва абурун кьурулуш (чIалан паярин жигьетдай). Подлежащее: мана-метлеб: ам жедай падежар. Сказуемидизни подлежащидиз кьилин членар лугьунин себеб (абуру предложенидин диб яратмишун).

Предложенидин кьвед лагьай дережадин членар

Предложенидин кьвед лагьай дережадин членар: дополнение, определение ва обстоятельство. Дополнение: мана-метлеб, жуьреяр (дуьз ва кирс дополненияр). Определение: мана-метлеб ва жуьреяр (адетдин ва приложение). Приложение ва адаз талукь пунктуациядин лишанар. Обстоятельство: мана-метлеб, жуьреяр (кардин тегьердин, мураддин, себебдин, чкадин, вахтунин). Предложенида обстоятельствояр чара авун.

Са составдин предложенияр

Са составдин (кьилин са член квай ва анжах гьадаз талукь гафар квай) предложенияр: мана-метлеб. Жуьреяр. Подлежащее тежер предложение. ТIварцIин предложение.

Тамам ва тамам тушир предложенияр

Тамам ва тамам тушир предложенияр.

Са жинсинин членар квай предложенияр

Са жинсинин членар: мана-метлеб, алакъаламишдай такъатар (галкІурунин, паюнин, кършивилин союзарва интонация). Са жинсинин тир ва тушир определенияр. Са жинсинин членар ва умумиламишдай гафар квай предложенияр. Са жинсинин членар квай предложенийра пунктуациядин лишанар (запятой, къве точка, тире).

Оборотар квай предложенияр

Масдардин оборот ва ам чара ийидай дуьшуьшар. Причастидин оборот ва ам чара ийидай дуьшуьшар. Деепричастидин оборот ва ам чара ийидай дуьшуьшар.

Предложенидин членар тушир гафар

Предложенидин членар тушир гафар: обращение ва аралух гафар. Обращение: мана-метлеб, ам жедай чІалан паяр. Предложенида обращенияр чара ийидай пунктуациядин лишанар. Аралух гафар ва аралух предложенияр. Предложенида абур чара ийидай пунктуациядин лишанар.

Йисан къене кІелай материалар тикрарун

8 – классда кІелай материалар тикрарун.

9 – КЛАСС

Чалакай умуми малуматар

ЧІалан везифаяр.

VII – VIII кІелай материалар тикрарун

VIII лагъай классда кІелай метериалар тикрарун.

Текст

Текст мана-метлебдин ва чІалан жигъетдай хъсанарун, орфографиядин, пунктуациядин ва маса гъалатІар жагъурун, туькІуьр хъувун. Ганвай темадай

доклад ва реферат гъазурун. Макъаладин тезисарва конспект туькIуьрун. Арза, автобиография кхъиз чирун.

Стилистика ва чIалан культура

Стиль ва стилистика: мана-метлеб, стилрин жуьреяр. Рахунрин стиль. Илимдин стиль. Литературадинни искусстводин стиль. Официальный стиль. Стилдин кьетIенвилер ва такъатар. Стилистикадин истемишунар. ЧIалан культура: умуми информация, литературный чIалан лексикадиз, орфографиядиз, морфологиядиз, синтаксисдиз, стилистикадиз талукь нормаяр вилив хуьн.

Сложный предложение

Сложный предложение: мана-метлеб, жуьреяр, алакъаламишдай такъатар (союзар, интонация, глаголдин формаяр, союзвилин гафар).

Сложносочиненный предложение

Сложносочиненный предложенидикай умуми малуматар. Союзар квачир сложносочиненный предложенияр ва абур пунктуациядин лишанар. Союзар (галкIурунин, паюнин, къаршивилин) квай сложносочиненный предложенияр ва абур пунктуациядин лишанар.

Сложноподчиненный предложение

Сложноподчиненный предложение: мана-метлеб, паяр (кылинди ва табийди). Кылин предложение ва ам тайинардай саягъар. Табий предложение ва адан жуьреяр: изъяснительный, определенидин, обстоятельстводин. Изъяснительный (ачухардай ва я баян гудуй) табий предложение: мана-метлеб, алакъаламишдай такъатар, пунктуациядин лишанар ва сложный предложенида адан чка. Определенидин табий предложенида: мана-метлеб алакъаламишдай такъатар, пунктуациядин лишанар ва сложный предложенида адан чка. Обстоятельстводин табий предложенийрикай умуми малуматар. Мана-метлебдиз, алакъаламишзавай такъатриз килигна обстоятельстводин табий предложенийрин жуьреяр: кардин тегьердин, мураддин, себебдин, вахтунин, нетижадин,

шартлуни, кършивилин, гекъигунин ва дережадин табий предложенияр. Сложный предложенийра абурун чка ва пунктуациядин лишанар. Къвед ва я са шумуд табий предложение квай сложноподчиненный предложенияр ва абура пунктуациядин лишанар.

Союзар квачир сложный предложенияр

Союзар квачир сложный предложенийрин паярин алакъяр ва талукъвилер. Союзар квачир сложный предложенийра пунктуациядин лишанар (запятой, точкани запятой, кве точка, тире).

Какахъай жуьредин сложный предложенияр

Какахъай жуьредин сложный предложенийрикай умуми малуматар. И предложенийрин паярин арада галкѳурунин ва табийвили алакъя ва пунктуациядин лишанар.

Дуъз ва кирс речь

Дуъз ва кирс речрикай умуми малуматар. Дуъз речь ва автордин гафарин чка. Дуъз ва кирс речь квай предложенийра пунктуация ва пунктуациядин лишанар. Дуъз речь кирс речдиз элкѳурунин къайдаяр. Цитатаяр ва абур кхьинра чара авун.

Вилик квай классра кѳелай материалар тикрарун

V - IX– классра кѳелай материалар тикрарун.

ЮКЪВАН УМУМИ ОБРАЗОВАНИДИН ДЕРЕЖАДА
«ЛЕЗГИ ЧІАЛ» УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТДИН ПРОГРАММА ЧИР ХЪУНИН
КАРДА ВИЛИВ ХУЪЗВАЙ НЕТИЖАЯР

«Лезги чІал» учебный предметдин тахминан рабочий программади юкъван школа куътягъзавай аялар агъадихъ галай хсуси (личностдин), предметрин алакъада авай (метапредметдин) алакъайрин ва предметрин нетижайрин алакъунрал таъминарзава.

ХСУСИ(ЛИЧНОСТДИН) НЕТИЖАЯР

Лезги чІалай чирвилер къачунин личностдин нетижаяр. Абурухъ агъадихъ галай ерияр акатзава:

Ватандашвилини ватанпересвилини тербия:

– жуван хайи чІалал рикІ алаз хъун, чІалаз гъуърмет авун, адав, медениятдин (культурадин) вакъиадив хъиз, рикІ гваз эгечІун;

– сад-садав рахун килин такъат тирди аннамишун, обществада къабулнавай къанажагъдинни ахлакъдин нормайрин къуват чир хъун;

– лезги чІал лезги халкъ патал мили культурадин девлетрикай сад тирдан гъавурда хъун, хсуси (личностдин) акъулдин, яратмишунин ва ахлакъдин ерияр хкажунин карда гъихътин роль къугъвазватІа чир хъун, школада образование къачун патал адахъ авай метлебдикай хабар хъун;

– лезги чІалахъ галаз, жуван ватандин агалкъунрин – Россиядин, Дагъустандин, илимдин, искусстводин, дявейра телеф хъайи лезги халкъдин баркаллу рухвайрин зегъметда чи халкъарин агалкъунрин къиметлувилер, абурун арада художественный эсерра ганвай; Россияди ва Дагъустандин символриз (са кар

къалурдай шартІлу лишан), гьукуматдин суварриз, тарихдин ва тІебиатдин ирсериз ва гьумбетриз (памятникриз), жуван уьлкведа яшамиш жезвай жуьреба-жуьре халкъарин адетриз гьуьрмет авун;

– жуван ватандин буржи кылиз акъудуниз гъазур хьун, адан къанунриз гьуьрмет авун;

– жуван хзандин уьмуьрда, образовательный организацийра, гьукуматда, жуван уьлкведа активдаказ иштаракун ва адахъ галаз санал литературадин эсерра ганвай вакъиайрихъ галаз гекъигун;

– жуьреба-жуьрекІвалахрасанал гъазурвилер акун;

– гуманитардин кІвалахда иштирак авунин гъазурвилер акун (куьмек герек тирла, дарда авайинсанриз куьмек гунин гъазурвилер; волонтервал).

Рухъдинни ахлакъдин тербия:

– текстерай жуван халкъдин ва маса гьукуматдин халкъарин меденият (культура) чир хьун ва адан гьуьрмет авун;

– жув тухузвай тегьердиз, саягъдиз (поведенидиз), адахъ галаз санал чІалан ва гъакІни маса инсанри авур кІвалахдин тегьердиз къимет гунин гъазурвилерин гъавурдик хьун;

– текдиз ва инсанрихъ галаз санал авур кІвалахда жавабдарвилин гъавурдик хьун.

Эстетикадин тербия:

– эстетикадин жигъетдай хайи чІалахъ авай багъавал чир хьун;

– эстетикадин жигъетдай лезги чІалахъ авай къиметлувилер аннамишун;

– лезги чІалав къадирлудаказ эгечІун, адал дамах авун;

– лезги чІал, милли культурадин вакъиа хьиз, датІана михьиз хуьн;

– рахунрин чІал мягкемариз, цІалцІамариз кІан хьун;

– жуван ва маса халкъарин адетрин, искусстводин жуьрейрин ва яратмишунрин гъавурдик хьун;

– гьиссера искусстводин таъсирдин гъавурдик хьун;

– художественный литературадин текстер кІелдайла, рахунра эстетикадин

терефдиз кѳимет гуз алакѳун;

– рахунра, рахунин этикадин нормаяр хвена, иштираквал ийиз алакѳун;

– рахунра жуван гѳилерин, чинин лишанар ишлемишиз хѳун;

–чи улькведин ва вири дуѳньядин искусстводин жуѳреба-жуѳре хилериз
гѳуѳрметлувилин итиж кѳалурун, искусстводин жуѳреба-жуѳре хилерин, жуван
халкѳдин ва маса халкѳарин адетрин, яратмишунрин гѳавурда акѳун,
художественный кѳвалахрин гѳар жуѳре хилера жуванкѳиметлувилер чир хѳун.

*Бедендин (физический) тербия, сагѳламвилилни саламатвилин культура
(меденият) арадал гѳун:*

– элкѳуѳрна кѳунвай тѳебиатда (гѳа жергедай яз информациядин алемдани)
сагѳлам ва хатасуз (жув ва маса ксар патал) уѳмуѳр кѳиле тухунин кѳайдаяр вилив
хуѳн;

– физический ва психологиядин жигѳетдай сагѳламвилив кѳадирлувилелди
эгечѳун;

– кѳелчивилин ва жуван уѳмуѳрдин тежрибадикай даях кѳуна уѳмуѳрдин
кѳиметлувилер кѳатѳуниз хѳун;

– жуван сагѳламвилин жигѳетдай мукѳаят хѳун, сагѳламвилин уѳмуѳр кѳиле
тухун, (сагѳламвилин хуѳрекар, гигиенадин кѳайдаяр вилив хуѳн, ял ядай ва
кѳвалахдай режимдин вахт туѳкѳуѳрун, гѳамиша
кѳайдадалдибедендинсагѳламвилив жавабдарвилелди эгечѳун;

– пис нетижаяр ва нагѳакѳан зарарлу хесетар (ички, бейгѳушардай агѳу квай
затѳар (наркотикар), пѳапѳрус чѳугун) ва масафизическийва психологиядин
жигѳетдай сагѳламвилинзарар кѳатѳуниз хѳун;

– хатасуз кѳайдаяр вилив хуѳн, абурун арада чѳалан образованидин кѳвалахда
интернетда хатасуз кѳайдаяр тухун тавун вавердишвилер аваз хѳун;

– жув ва масабур кѳабулун, жувак тахсир кутун тавун;

– жуван ва масабурун гужлу гѳиссерин гѳалар кѳатѳуниз хѳун;

- жуван гьал къалурун патал чІалан такъатар ишлемишун, абурун арада лезги чІалалди литературадин эсеррай мисалар ишлемишун;
- жув ва маса инсан гьалатІ хьунин мумкинвилер къатІуниз хьун.

Зегьметдин тербия:

- инсандин ва обществодин уьмуьрда зегьметдиз къимет гун (гьабурун арадай художественный эсеррикай куьмек яз мисалар гьун), художественный эсеррай мисалар веревирд ийидайла, зегьметдин нетижайрихъ галаз мукъаят хьун, гьар жуьредин зегьметдин кІвалахрихъ галаз вердишарун ва ана иштирак авун.
- практикадин рекъай технологиядин ва социальный хилерай месэлаяр гьялдайла, (хзандин, школадин, шегьердин, хуьруьн, уьлкведин) активнидаказ иштирак авун, жуван алакьунар къалурун, ихьтинжуьредин кІвалахар пландиз къачун ва жува-жуваз тамамарун;
- писателрин, журналистрин, филологрин кІвалахрихъ галаз таниш хьун;
- зегьметдиз ва зегьметдин кІвалахдин нетижайриз гьуьрмет авун;
- гележегда жуван планрикай суьгьбет ийиз алакьун.

Экологиядин тербия:

- экологиядин, (элкъвена хуьзвайтІебиат) культурадин дережа виниз хкажун;
- тІебиатдихъ галаз игьтиятлувилелди рафтарвилер авун, текстерихъ галаз кІвалах тухудайла, инсандинни гьайвандин арада авай рафтарвилерин месэлаяр аннамишун;
- тІебиатдиз зиян гудай гьерекатар, амалар къабул тавун;
- текстерихъ галаз кІвалах тухудай процессда, тІебиатдал мукъаят хьун;
- гьизвай зарарин гьерекатар къабул тавун;
- практикадин кІвалахдатІебиат элкьвена хуьзвай (экологиядин) хилерай иштираквал авун.

Илим чир хьунин къиметлувилер:

- чІалан ва кІелчивилин культура жуваз чир хьун, абуруз къимет гун;
- рахадайла, фикирар ва гьиссер, словардин запасдикай, грамматикадин

такъатрикай менфят къачуна, ачухарун;

– рахунрал гуъзчивал тухун ва абуруз кьимет гун;

– ахтармишунин кІвалахда кылин вердишвилер чир хьун;

– чІалан образованидин хас тир лишан (специфика) ахтармишунин кІвалахда кылин вердишвилер къачун, чІалан образованидин специфика гысаба кьун;

– жуван фагъум-фикир, къатІунар, гафунин важиблувилин гъавурда акьун;

– дуъньядикай илимдин рекъелди сифтегъан чирвилерай кыл акъудиз хьун;

– жува-жуваз кІелунин, эдебиятдин такъатралди жув еримлу авун, чирвилер къачунин итижлувал, гъевеслувал, чирунин карда аслу тушир бажарагъвал еримлу авун.

КІелзавайбур социальный ва тІебии элкъурна кьунвай вадегиши жезвай шартІара вердишвилер хьун:

– четин гьалар (стресс) къатІуниз хьун, уьмуърдикай, чІалакай ва кІелчивилин тежрибадикай даях кьуна кыле физвай дегишвилериз ва нетижайриз кьимет гун;

– къабулнаваймесэлайриз ва гьерекатриз кьимет гун;

– хаталлу кІвалахриз ва нетижайриз кьимет гун, метлеб куьрелди ва дуъз ачухдиз лугъуз хьун, четин шартІара тежриба къалуриз хьун;

– агалкъунар авачирла, кІвалах ийиз гъазур яз хьун;

– тайин тушир шартІара жуваз масабурувай тежриба ва цІийи чирвилер къачун, жуван дережа мадни хкажун, артухарун.

МЕТАПРЕДМЕТДИН НЕТИЖАЯР

(ПРЕДМЕТРИН АЛАКЪАДА АВАЙ АЛАКЪАЯР)

1. Юкъван классра учебный предмет «Лезги чІал» чирун патал аялриз агъадихъ галай **чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекатар** чир хьун лазим я:

Базадин логикадин гьерекатар:

– метлеб авай чІалан уьлчмейрин лишанар, чІалан гьалар дуъздал акъудун ва абуруз характеристика гун;

- метлеблү лишанрай чІалан уьлчмеяр группайриз чара авун;
- тайин тир темадиз талукь материалар хкягъиз ва кьайдада аваз хьун; малуматар жагъуриз хьун;
- кІелдайла ва яб акалдайла чир жезвай малуматрин тамамвал, битаввал хуьз хьун;
- мана-метлебдин, ишлемишнавай чІалан такьатрин жигъетдай сад-садав гекъигиз хьун;
- эцигнавай месэлаяр гьалун патал текстинай кьит тир (дефицит) малуматар дуьздал акъудун;
- чІалан кІвалахда чирвилер кьачудайла, себебдинни силисдин алакьаяр дуьздал акъудун; нетижаяр кьун;
- жуьреба-жуьре текстерихь галаз кІвалахдайла, учебный задачаяр гьалдай кьайдаяр жува-жуваз хкягъун.

Базадин ахтармишунрин гьерекаатар:

- гафуниз жуьреба-жуьре хилерай кьимет гун, алакьалу ибарадиз ва предложенидиз синтаксисдин кьимет гун, текстинин кьилин лишанриз ва туькІуьр хьуниз гзаф кьадардин аспектдин кьимет гун, чІалан жуьреяр, кьетІенвилер, такьатар тайинарун;
 - кІелунин кІвалахда ва гьар йикъан рахунрин тежрибада жуван рахунрал гуьзчивал тухуз хьун;
 - манадин ва туькІуьр хьунин жигъетдай жуван рахунриз кьимет гуз чир хьун;
- кьазанмишнавай чирвилер, алакьунар ва вердишвилер уьмуьрдаишлемишиз хьун; – кІелунин маса предметар чирдайла, хайи чІалан такьатрикай менфят кьачун;
- кьазанмишнавай чирвилер, алакьунар ва вердишвилер предметдин арада дережада аваз кардик кутун.
 - жуван сивин ва кхьинрин фикирар азаддиз, дуьзгуьндиз арадиз гъиз хьун, текст арадал гъизвай нормайрал (логикадал, галай-галайвилел, алакьалувилел, темадихь

галаз кьунал амал авун ва мсб.);

– тухвай нетижайрай гуьзетунар, ахтармишунаржува-жуваз куьрелди, ачухдиз умумиламишун.

информациядихъ галаз кIвалах:

– жуьреба-жуьре чешнейрай герек малуматар къачуз хьун – газетрай, журналрай, кIелуниз талукъ компакт-дискрай ва Интернетдай, СМИдай (махлукъатлу хабаррин такъатар);

– кIелунин месэлаяр ва критерияргысаба кьуна, малуматархкягдайла, жагъурдайла, жуьреба-жуьре кьайдаяр ишлемишун;

– текстина, таблицада, схемада ганвай малуматар хкягъун, абур анализ авун, умумиламишун ва системада тун;

– текстиниз кьимет гудайла, жуьреба-жуьредуьз къабулунин (аудированидин) ва кIелунин жуьреяр ишлемишун, кIелунин месэлаяр гьалдайла, герек тир малуматар чир хьун;

– муаллимди теклифнавай ва я жува гьазурнавай критерийраймягъкем малуматриз кьимет гун;

– малуматар менфятлудаказ рикIел хуьн ва ам системада тун.

2. Учебный предмет «Лезги чIал» чирун патал аялриз агъадихъ галай

коммуникативный универсальный учебный гьерекатар чир хьун лазим я:

Рахунар:

– рахадайла, фикирар ва гьиссер, словардин запасдикай, грамматикадин такъатрикай менфят къачуна, ачухарун;

– рахунрал гуьзчивал тухун ва абуруз кьимет гун;

– вилик квай кIелунин кIвалахдин мурадар (кьилдин ва саналди тир) тайинариз, гьерекатрин галай-галайвал хуьз хьун, къазанмишнавай агалкъунриз жавабар гуз хьун;

– кIелнавайдаз, ван хьанвайдаз, акунвайдаз, гьерекатрин ва делилрин гьакъикъивал хвена, кьимет гуз хьун;

- монологодин жуьреяр (хабардин, шикил чӀугунин, веревирд авунин; монологар сад садахъ галаз къадайвал хьун) ва диалогдин жуьреяр (этикетдин, хабар къунин, къастунин, фикирар эвезунин ва мсб.) чир хьун;
- кӀелунин кӀвалахда ва гьар йикъан рахунрин тежрибада жуван рахунрал гуьзчивал тухуз хьун;
- манадин ва туькӀуьр хьунин жигъетдай жуван рахунриз кьимет гуз чир хьун;
- рахунин метлебрин шартӀарин къати гьиссер къалурун, жуван фикирар са квекай ятӀани ачухарун, къатӀунун;
- гафар тушир такъатар (бедендин, гьилерин, чинин, вилерин ва мсб.ишараяр (мимика), социальный ишарайрин метлебар чир хьун;
- жуван таяр-туьшерин вилик малуматар гваз, доклад, реферат экъечӀна кӀелиз хьун;
- метлеблу темайрай жув гьахъ тирди субутарун, гуьжетариз чир хьун, гуьжетар са меслятдал гьун, са квекай ятӀани икьарар кьиле тухун;
- масадан ниятрин гьавурдик хьун, жуван наразивилер къалурун, суьгьбетчидиз гуьрмет авун, адан кефи хун тавун ва мсб.;
- диалог кьиле фидайла са тайин тир темадай суалар гун, абур веревирд авун ва жуван фикирар лугьуз хьун;
- диалог кьиле тухудайла жуван ва иштиракчийрин фикирар сад-садав гекъигун, ухшарвал ва фаркъ дуьздал акъудун, жуван тереф хуьн;
- тухвай чӀалан анализдин ва тамамарай чӀалан экспериментрин, ахтармишунрин, проектрин нетижаяр гваз экъечӀун ва рахун;
- презентацийрин метлебдиз килигна, экъечӀна рахунин жуьреяр хкягъун, аудиториядин(яш ва чирвилерин дережа фикирда къуна ва мсб.иштиракчийрин) асасвилер ва адахъ галаз санал иллюстративный материал ишлемишиз сивин ва кхьинрин текстер туькӀуьрун.

Санал кьиле тухузвай кӀвалах:

–якъин тир месэлаяр гъялдайла,командадин ва къилди са касдин къетIенвилер ишлемишун ва чир хъун;

–саналди тир кIвалахдин мурад тайинарун, гьерекатар коллекдивди санал адан агалкъунрай туькIуьрун:ролар паюнин, са меслятдал атун, саналди тир кIвалахдин нетижаяр веревирд авун; са шумуд касдин фикирар умумиламишун, регьбервал авуниз гъазур яз хъун, тапшурмишунар тамамарун, муьтIуьгъ хъун;

– везифаяр ва ролар паюнин патахъай меслятдал къвез, сада-садал гуьзчивал ийиз, жува-жув тухузвай тегьердиз дуьзгуьн къимет гуз алакьун;

– терефрин мукъвавилини гиссер ва санал кIвалахунин интересар фикирда къуна, чуьруькар дуьздаказ арадай акъудиз гъазур яз хъун;

– тапшурмишай кIвалахар намуслувилелди тамамарун;

– саналди тир кIвалахдин мурад ва ам къилиз акъудунин рекьер тайинарун;

– объектрин ва я тайин гьерекатрин арада авай важиблу алакьаяр ва рафтарвилер къалурзавай, предметрин арада авай асул метлебар чир хъун;

– сад хътин, себебдинни нетижадин алакьаяр тайинарун;

– лугъуз кIанзавай фикирар са кIалубда тун;

– критерийриз килигнажуван кIвалахдин ерийриз къимет гун, гьар са командадин члендин агалкъунрин нетижаяр гекъигун, группадин вилик отчет гудайла,жуван гъазурвилер къалурун.

3. Учебный предмет «Лезги чIал» чирун патал аялриз агъадихъ галай регулятивныйуниверсальный учебный гьерекатар чир хъун лазим я:

Жува-жуваз тешиклун:

– хкъанавай гьерекатрин галай-галайвилер дуьз эцигун;

– учебный месэладин къарардалди нетижаяр арадиз атунин гьерекатар планламишун (къилди са касдин, группадин);

– месэлаяр гъялунин паталалгоритма (ва я са пай)жува-жуваз туькIуьрун, ресурсар ва жуван хсуси мумкинвилер гьисаба къуна,учебный месэлаяр гъялзавай къайдаяр хкъагъун, теклифнавай къарарин варианттар делилламишун;

– гьерекатрин план жува-жуваз туькІуьрун, кІвалахдин арада герек тир дегишвилер тун; хкягъун ва абур жавабдарвилиз къачун.

Жува-жув ахтармишун:

– чирвилер къачунин кІвалахдин мурадар ва везифаяр къабулиз ва хуьз, и кІвалах кьилиз акъудунин такъатар жагъуриз алакьун;

– жува-жув ахтармишунин (адахъ галаз санал рахунрин), рефлексиядин жуьреба-жуьре къайдаяр чиз хьун;

– кІелунин гьалариз талукъ кьимет гун ва адан пландин дегишвилер теклифун;

– учебный месэлаяр гьалдайла жезвай четинвилер акун ва абурай кьил акъудиз хьун; – чирвилер къачунин кІвалахда агалкъунар хьунин/тахьунин себебрин гъавурда гьатиз, гьатта агалкъун тахьай шартІарани дуьзгуьн гьерекатар кьиле тухуз алакьун;

– чирвилер къачунин кІвалах кьиле фидайла, жува-жувал гуьзчивал авунин сифтегъан жуьрейрай кьил акъудун;

– кІвалахдин нетижаяр кьилиз акъудун, жезвай гьалатІар ва четинвилер вуч себебдалди жезватІа тайинарун, виликамаз жезвай кІвалахда алакьунар къалурун;

– чирвилер гунин ва практикадин месэлаяр гьалун патал лишанринкІалубар арадал гъиз ва ишлемишиз алакьун;

– жуван кІвалахдин нетижаяр санал кІелзавай аялрин кІвалахдихъ галаз гекъигун, ганвай критерийрай кІвалахдиз дуьз кьимет ягъун.

Гужлу гьиссерин интеллект:

– жуван ва масабурун гужлу гьиссер гьиле кьун, зигъин артухарун;

– гужлу гьиссерин гьалар чир хьун ва гьалзавай себебар тайинарун;

– рахунрин шартІара анализ ийидайла, гужлу гьиссерин себебдин гъавурдик хьун, маса инсандин ният чир хьун;

– жуван гужлу гьиссер къайдадиз гъиз хьун.

Жув ва масабур гьихътинбур ятІа, гьакІ къабулун:

– маса инсандин ва адан фикирар аннамишиз алакьун;

- жув ва маса инсан гъалатІ хъун мумкин яз хъун;
- жувак ва масадак тахсир кутун тавун, къулухъай рахун тавун;
- рикІин ачухвал къалурун;
- вири патан гуьзчивилик кутаз хъун намумкин тирди аннамишун.

ПРЕДМЕТРИН НЕТИЖАЯР

Учебный предмет «Лезги чІал» юкъван школа куьтягъзавай ученикриз чир хъана кІанзавай **предметдин нетижаяр** язва:

- маса инсанрихъ галаз рахадайла, са гъихътин ятІани месэла санал тамамардайла, гъуьжетра иштиракдайла, лазим тир темаяр веревид ийидайла коммуникативвилин алакълувал хуьн;
- вири дуьшуьшра (формальный ва формальный тушир, межличноствилин ва межкультурнивилин) милли культурадин рахунрин михъивал хуьн;
- рахунра литературный чІалан орфоэпиядин, лексикадин, грамматикадин, стилистикадин нормайрал амал авун;
- кхьинра орфографиядинни пунктуациядин истемишунар-къайдаяр хуьз хъун;
- рахунрин ва кхьинрин (коммуникативдин мураддин, текстерин темайрин, къилин фикиррин ва артухан информацийрин) гъавурда хъун;
- жуьреба-жуьре стилринни жанрайрин текстерин гъавурда, яб гудайла, дуьз акъун;
- дуьз къабулуни (аудированидин) жуьрейрикай (хкъягъунин, танишвал гунин, тамамвилин) хабар хъун;
- вилик квай кІелунин кІвалахдин мурадар (къилдин ва саналди тир) тайинариз, гъерекатрин галай-галайвал хуьз хъун, къазанмишнавай агалкъунриз сивин ва кхьинрин жавабар гуз хъун;
- яб акалнавай я туш кІелнавай текстиниз цІийивал гун (план, пересказ (жуван гафаралди ахъай хъувун), конспект, аннотация);
- сивин ва кхьинрин текстерин жуьреба-жуьрвилер, чІалан стилрин ва жанрайрин типар туькІуьриз хъун;

- рахунрикай грамматикадин гьалатлар хкудиз хьун; хсуси текстер хьсанарун ва редактировать ийиз алакьун;
- жуьреба-жуьре типрин словаррикай азадиз менфят хкудиз хьун, справочный литературадал ва электронный чарарал амал авун.

5 – КЛАСС

Йисан эхирда **вад лагьай класс** куьтягзавай аялриз ихьтин чирвилер хьун лазим я:

- 5 предложенидилай тIимил тушиз гуьзетунрин бинедаллаз монологар туькIуьриз хьун: хабардин, шикилар чIугунин, фикирар лугьунин;
- жуьреба-жуьре кIелунин жуьреяр чир хьун: тамашунин, танишвилини, ахтармишунин;
- яб акалай ва я кIелай текст 100 гафунилай тIимил тушиз хуралай суьгьбет ийиз алакьун;
- яб акалай ва я кIелай художественный текстинин(150 гафунилай тIимил тушиз) манадин гьавурдик хьун, кхьинра ва рахунра текстинин тема ва килин мана ачухдиз лугьуз хьун;
- диктантра гафарин кьадар тахминан 90-100 гаф хьун;
- лингвистикадин килин разделар, чIалан ва рахунрин килин уьлчмеяр чир хьун (сес, морфема, гаф, алакьалу ибара, предложение);
- хабардин, суалдин, буйругьдин, эвер гунин предложенияр, са жинсинин членар, обращенияр, дуьз ва кирс речь квай предложенияр туькIуьрун, абур эсерлувилелди кIелиз алакьун, предложенийра лазим чкайрал пунктуациядин лишанар эцигун;
- зайиф ва гужлу ачух тушир сесер, лабиал сесер квай гафар дуьз кIелун, бязи гьарфарин кьетIен везифаяр тайинариз алакьун, ударение алай слог тайинариз чир хьун;
- лезги чIалан орфографиядин словарь ишлемишиз чир хьун;

- лезги чІалан жуьреба-жуьре словаррихъ галаз таниш хьун, абурукай менфят къачуз, гафарин манаяр тайинариз алакьун, омонимрин ва синонимрин жергеяр жагъуриз хьун;
- гаф арадиз атунин ва туькІуьр хьунин рекъай разбор авун;
- туькІуьр хьанвай гафар дуьз кхьин;
- рахунра-кхьинра существительнийрикай-синонимрикай менфят къачун, гзафвилин къадарда существительнийрин эхирар дуьз ишлемишун;
- хас ва умуми тІварар чара ийиз хьун ва дуьз кхьин;
- текстинай жуьреба-жуьре глаголар жагъурун, абурун лишанар, везифаяр, туькІуьр хьун тайинарун;
- простой ва сложный предложенияр туькІуьрун;
- предложенидай са жинсинин членар жагъурун;
- текстинай простой предложение жагъурун, простой предложение систаксисдин разбор авун;
- жува-жуваз обращение квай предложенияр туькІуьрун;
- инкарвилин префиксар дуьз кхьин;
- жуьреба-жуьре хас тІварар чІехи гьарфуналди кхьин;
- ктабрин, газетрин, кинофильмайрин, литературадин ва музыкадин эсеррин тІварар кавычкайра аваз чІехи гьарфунилай кхьин;
- сложный ва составной глаголар дуьз кхьин;
- обращенидиз ва дуьз речдиз талукъ талукъ пунктуациядин лишанар эцигун;
- са жинсинин членар квай предложенида пунктуациядин лишанар эцигун;
- кьве паюникай ибарат сложный предложенида запятой эцигун;
- текст рахунрин кІвалахдин продукт хьиз чир хьун. Текстерин жуьреяр: ахъаюнин, шикил чІугунин, веревирд авунин къатІунун;
- текстинин туькІуьр хьун. Текстери гузвай информацийрал кІвалахдай кьилин жуьреяр: план, конспект, аннотациячир хьун;
- текстиниз, темадиз килигна, кьимет гун, адан мана туькІуьр хьун, чІалан

функциональный жуьрейрал бинеламиш хъана тайинарун;

– рахунрин, илимдин, художественный стилрин текстер кьатӀуниз хъун;

– гафар фонетикадин, морфологиядин, туькӀуьр хъунин предложенияр синтаксисдин жигъетдай разбор авун.

6 – КЛАСС

Йисан эхирда **ругуд лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихътин чирвилер хъун лазим я:

– 6 предложенидилай тӀимил тушиз гуьзетунрин бинедаллаз монологар туькӀуьриз хъун: хабардин, шикилар чӀугунин, фикирар лугъунин, хабардин; илимдин малуматар гваз рахун;

– жуьреба-жуьре кӀелунин жуьреяр чир хъун: тамашунин, танишвили, ахтармишунин;

– яб акалай ва я кӀелай текст 110 гафунилай тӀимил тушиз хуралай суьгъбет ийиз алакьун;

– яб акалай ва я кӀелай художественный текстинин(180 гафунилай тӀимил тушиз) манадин гъавурдик хъун;

–диктантра гафарин кьадар тахминан 100-110 гаф хъун.

– гафар туькӀуьр хъунин рекъай разбор авун. V-VI классра кӀелай чӀалан паяр чара ийиз ва абурун грамматикадиз талукъ лишанар эзбериз ва тайинариз хъун;

– лезги чӀалан словаррикай менфят кьачун;

– сложный гафар дуьз кхьин;

– существительнийрин падежрин эхирар дуьз кхьин;

– секинвили, кьакъатунин, арачивилин падежра существительнияра дуьз лугъуз, кӀелиз, кхьиз алакьун;

– существительнияра дегиш хъунин жуьреяр тайинариз, дуьз кхьиз ва морфологиядин рекъай разбор ийиз чир хъун;

– рахунра, кхьинра существительнийрикай-синонимрикай, антонимрикай, омонимрикай менфят кьачун;

- жуьреба-жуьре существительный дуьз кхьин;
- суффикс **-вал** квай гафар дуьз кхьин;
- прилагательный дуьз кхьин;
- рахунар, кхьинар мана-метлебдин рекъый деринбур, гуьрчегбур хьун патал синонимар, антонимар тир прилагательныйрикай кутугайди хкяна ишлемишиз, хийир къачуз алакьун;
- морфологиядин рекъый прилагательный разбор ийиз чир хьун;
- рахунра, кхьинра числительный жуьреба-жуьре падежра аваз ишлемишун;
- числительный дуьз кхьин (сложный ва составной, тарихар);
- рекъемрин (цифрайрин) материал квай текстер кӀелун;
- морфологиядин рекъый числительный разбор ийиз чир хьун;
- текстера тӀварцӀивезар дуьз ишлемишун, кхьин;
- рахунра дуьз ишлемишиз вердишарун;
- морфологиядин рекъый тӀварцӀивезар разбор ийиз чир хьун;
- рахунра ва кхьинра глаголдин вахтарин жуьреяр дуьз ишлемишиз ва вахт маса вахтунал эвез ийиз алакьун;
- вахтарин жуьреяр арадиз гъун;
- глаголар морфологиядин рекъый разбор ийиз хьун;
- чирнавай темайриз талукъ пунктограммаяр предложенийрай жагъурун ва абуруз баянар гун;
- кхьиз кӀанзавай шейинин простой в сложный планар туькӀуьрун;
- жуьреба-жуьре крариз талукъ чарар (расписка, доверенность, справка, малумат) кхьиз чирун.

7– КЛАСС

Йисан эхирда **ирид лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер хьун лазим я:

- 7 предложенидилай тІимил тушиз гуьзетунрин бинедаллаз монологар туькІуьриз хьун: хабардин, шикилар чІугунин, фикирар лугьунин, хабардин малуматар гваз рахун;
- жуьреба-жуьре кІелунин жуьреяр чир хьун: тамашунин, танишвилин, ахтармишунин, чирунин;
- яб акалай ва я кІелай текст 120 гафунилай тІимил тушиз хуралай суьгьбет ийиз алакьун;
- яб акалай ва я кІелай художественный текстинин(200 гафунилай тІимил тушиз) манадин гъавурдик хьун;
- диктантра гафарин кьадар тахминан 110-120 гаф хьун;
- глаголдин вахтарин, ксарин формаяр дуьз арадиз гьиз, ишлемишиз ва дуьз кхьиз алакьун;
- глаголрин дувулрин эхиримжи сес **р** тирла, 3-касдин буйругьдин формада кьве **р** кхьин;
- рахунра ва кхьинра глаголрикай-синонимрикай менфят кьачун;
- глаголар разбор авун;
- текстинай масдар жагъурун, адан везифаяр тайинарун ва кхьинин кьайдаяр ачухарун;
- словарра глаголар гузвай кьайда чир хьун;
- причастияр прилагательнийривай чара ийиз алакьун;
- причастияр разбор авун;
- текстина глаголдин алатай вахтунин сад лагъай жуьре ва кардин тегьердин деепричастие тайинариз алакьун;
- глаголдин вахтунив гекъигна, деепричастие гьи вахтунинди ятІа, тайинариз чир хьун;
- текстера деепричастияр чара авун;
- деепричастияр жуьреба-жуьре терефрихъай разбор авун;
- простой туькІуьр хьанвай наречияр дуьз лугьун ва кхьин;

- сложный наречияр дуъз лугъун ва кхьин;
- наречийрин куьмекдалди са вакъиадиз, кар-агъвалатдиз характеристика гуз алакьун;
- кхьинра, рахунра наречияр-синонимар, антонимар ишлемишун;
- наречияр разбор авун;
- кІелай чІалан паяр инанмишдаказ тайинариз чир хьун;
- гафар дуъз кхьиз ва пунктуациядин лишанар дуъз эцигун, делилламишун;
- текстина послелогарва абуруз омонимар маса чІалан паяр тир гафаривай чара ийиз хьун, жуьреба жуьре падежрихъ галаз послелогар дуъз ишлемишун;
- текстина союзрин везифа, чка, дуъз кхьинин саягъ тайинарун, союзар квай текстина запятояр эцигдай ва эциг тийидай дуъшуьшар тайинариз алакьун;
- кІусар квай текст дуъз кІелун, художественный эсерра абурун кьетІенвал чир хьун, чеб кьилдин предложенияр хьиз ишлемишиз жедай тестикьунин, инкарвилини кІусар рахунра дуъз ишлемишун;
- текстина междометияр дуъз кІелун, абурун мана-метлеб, жуьре тайинариз алакьун.

8 – КЛАСС

Йисан эхирда **муъжуьд лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер хьун лазим я:

- 8 предложенидилай тІимил тушиз гуьзетунрин бинедаллаз монологар туькІуьриз хьун: хабардин, шикилар чІугунин, фикирар лугъунин, хабардин малуматар гваз рахун;
- диалогдин рахунра иштарак авун (малуматар гун, суалар гун, хабар кьун, фикирар лугъун);
- кІелунин (аудирование) жуьреяр чир хьун: хкягъунин, таниш хьунин, художественный текстер;
- яб акалай ва я кІелай текст 140 гафунилай тІимил тушиз хуралай суьгъбет ийиз алакьун;

- жуван ва масадан кІелзавайдан текстинин мана редактировать авун;
- яб акалай ва я кІелай художественный, публицистикадин текстерин(280 гафунилай тІимил тушиз) манадин гъавурдик хъун;
- диктантра гафарин къадар тахминан 120-130 гаф хъун;
- предложенидик квай ибараяр чара ийиз хъун;
- ибарадик квай табий гафунал дуьздаказ суал эцигун;
- гафарин арада авай алакъадин жуьре тайинариз алакъун;
- алакъалу ибараяр, са ва я кылин къве член квай простой предложенияр разбор авун;
- мана-метлебдин, лугъунин жигъетдай простой предложенийрин жуьреяр тайинарун;
- гафарикай, адетдин къайда хвена, предложенияр туькІуьрун;
- рахунра, кІелзавай текстина манадин ударенидикай менфят къачун;
- текстинай простой ва составной сказуемияр, абур кечмиш жери, кечмиш тежер ва кечмиш жери-тежер глаголрикай хъанвайла, подлежащидивай тІалабзавай падеж тайинарун;
- жуьреба-жуьре сказуемияр, подлежащияр квай предложенияр туькІуьрун ва анализ авун;
- предложенияр членриз разбор авун;
- дополнение ва определение, дополнение ва обстоятельство са падежра авай дуьшуьшра суалдин куьмекдалди чара ийиз алакъун;
- приложенияр, чара ийидай обстоятельствояр квай текстина пунктуациядин лишанар эцигун ва ачухарун;
- са затІуникай, са шейиникай текст кхьидайла ва я рахадайла, са составдин предложенийрикай хийир къачуз алакъун;
- текстинай са составдин ва къве составдин предложенияр жагъурун;
- тамам ва тамам тушир предложенияр ишлемишна, диалог кхьин;

- текстинай са жинсинин членар квай предложенияр жагъурун, эсерлувилелди, лазим интонациядалди кӀелун;
- са жинсинин членар тир ва я тушир дополенияр, определенияр, обстоятельствояр тайинарун;
- са ва я кылиин кьве член квай, са жинсинин членарва я чара ийидай членар кухтуна заланарнавай, аралух гафар, обращения квай предложенияр туькӀуьрун;
- текстера са жинсинин членар, обращения, аралух гафар, кьвед лагъай дережадин членар, оборотар пунктуациядин лишанралди чара авун;
- оборотар квай предложенийра пунктуациядин лишанар эцигун;
- оборотар квай предложенияр туькӀуьрун, дуьз кӀелун ва разбор авун;
- предложенидин членар тушир гафар интонациядалди чара ийиз алакьун;
- текстера гъа са гафар гагъ аралухбур яз, гагъ предложенидин членар яз ишлемишдайди кьатӀунун.

9 – КЛАСС

Йисан эхирда **кӀуьд лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер хьун лазим я:

- 80 гафунилай тӀимил тушиз гуьзетунрин бинедаллаз монологар туькӀуьриз хьун: хабардин, шикилар чӀугунин, фикирар лугъунин; илимдин малуматар гваз рахун;
- диалогдин рахунра иштарак авун (малуматар гунин, суалар гунин, хабар кьунин, фикирар лугъунин);
- кӀелунин (аудирование) жуьреяр чир хьун: хкягъунин, таниш хьунин, публицистикадин, художественный, илимдин, газетдин, литературадинни искусстводин текстер;
- жуьреба-жуьре кӀелунин жуьреяр чир хьун: тамашунин, танишвилиин, ахтармишунин, чирунин, жагъурунин;
- яб акалай ва я кӀелай текст 150 гафунилай тӀимил тушиз суьгъбет ийиз алакьун;
- жуван ва масадан кӀелзавайдан текстинин мана редактировать ийиз хьун;

- яб акалай ва кІелай публицистикадин, илимдин, художественный текстерин манадин гъавурдик хъун (жуван фикирар лугъуз хъун, субут авун, веревирд авун);
- диктантра гафарин кьадар тахминан 140-150 гаф хъун;
- текстинай сложный предложенияр, абурун жуьреяр, алакьаламишнавай такьатар тайинарун;
- союзар кваз ва квачиз сложносочиненный предложенияр туькІуьрун;
- текстина пунктуациядин лишанар эцигун ва абур ачухарун;
- предложенияр разбор авун;
- текстина союзар, союзвилин гафар ишлемишун, абурун везифаяр ачухарун, табий предложенийрин жуьреяр тайинарун;
- сложноподчиненный предложенияр туькІуьрун, абур синтаксисдин разбор авун ва абурун схемаяр чІугун;
- союзар квачир сложный предложенияр туькІуьрун, разбор авун, абурун паярин арада алакьаяр тайинарун ва ачухарун;
- текстина какьахьай жуьредин сложный предложенияр тайинарун, абур разбор авун, пунктуациядин лишанар эцигнавай саягъ ачухарун;
- гьар жуьредин сложный предложенияр туькІуьрун;
- сложный предложенияр паяриз ва паяр чеб членриз разбор авун;
- дуьз речь, диалог квай текстер туькІуьрун, автордин гафар интонациядалди чара ийиз алакьун;
- дуьз речь кирс речдиз ва кирс речь дуьз речдиз элкьуьрун;
- жуьреба-жуьре текстерин стиль тайинарун, абур литературный чІалан нормайрив кьун ва ачухарун;
- жуьреба-жуьре стилра синонимар ва маса такьатар ишлемишун;
- вири темайриз талукъ орфограммаяр квай гафар дуьз кхьин ва абуруз баянар гун;
- сложносочиненный предложенидин паярин, сложноподчиненный предложенида кьилин ва табий предложенийрин арада запятой эцигун;

- союзар квачир сложный предложенида пунктуациядин лишанар эцигун;
- дуъз ва кирс речра пунктуациядин лишанар эцигун ва абур делилламишун;
- ганвай темадай тайин доклад ва реферат гъазурун, макъаладин тезисарва конспект туькъуьрун, арза ва автобиография кхъиз чирун;
- лезги чӀалан рахунинни кхьинин этикет Дагъустандин, Урусатдин ва дуьньядин маса халкъарин этикетдив гекъигун.

ТЕМАТИКАДИН ПЛАНИРОВАНИЕ

5 – КЛАСС

Вири сятерин кьадар – 68 сят, гьафтеда 2 сят.

Са классда темаяр чирунин сергьятрин кьене программадин курс дегиш хьун мумкин я. (Тема чирун патал сятерин кьадар тӀимиларун\\гзафарун, геж\\фад гун мумкин я).

Программадин материал чирун – 54 сят.

Контрольный диктант – 4 сят.

ЧӀал гегьеншарун – 10 сят.

№	Тематикадин блокар, темаяр	Кьилин мана	С. кь.	КӀелунин кӀвалахдин характеристика
1	ЧӀал ва рахунар	ЧӀал ва инсан. Кхьинрин ва сивин рахунар. ЧӀал ва рахунар. ЧӀал инсанрин арада алакьадин важиблу алат я. ЧӀалан кӀвалахдин жуьреяр:яб акалун, кӀелун, кхьинар, рахунар. <i>ЧӀГ. «Къизилдин зул» темадай куьруь сочинение кхьин.</i>	2	ЧӀал инсанрин обществада туьретмиш хьун, инсанрин арада вилик фин, девлетлу хьун. Мисалар гьун, жуван хайи чӀал чирдайла, жуван халкьдин тарих, меденият мадни хьсандиз чирдай мумкинвилер гун. Инсандин уьмуьрда хайи чӀалан метлеблубликай суьгьбет авун. Хайи лезги чӀалан дикьетлувилин, гуьрчегвилин, девлетлувилин гьавурдик кваз хьун. Сивин ва кхьинрин чӀалан тафават тайинарун.Яб акалай ва я кӀелай текстинин кьилин мана ва тема ачухариз хьун, текстинай суалар гуз ва абуруз жавабар гуз алакьун. Текст анализ авун ва галай-галайвал кхьин. КӀелчивиликай ва уьмуьрдикай даях кьуна жуьреба-жуьре сочиненияр ва сюжетдин шикилдин (адахь галаз санал миниатюрадин сочинение) кхьин. Орфографиядин ва пунктуациядин (чирай) кьайдаяр ишлемишун.

2	Сифтегъан классра кѣлайбур тикраун	Существительния, прилагательнир къадарризни падежриз дегиш хъун ва абурун падежрин эхирар дуъз кхьин. Глагол ва адан дибдин формаяр. Маналу ва куьмекчи глаголар. <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатІрин винел кІвалах.</i>	2	Существительния падежриз дегишарун. Прилагательния ва абурун падежрин эхирар дуъз кхьин. Текстиная глаголар жагъурун. Маналу ва куьмекчи глаголар чара авун ва дуъз кхьин. Маналу ва куьмекчи глаголар кваз предложения туькІуьрун ва дуъз кхьин. Чалан паяр тайинарун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
	Текст	Текстиникай мана-метлеб. Текстинин къетІенвилер: тема, кылин мана, абзац ва мсб. Текстерин жуьреяр: хабардин, шикилар чІугунин, фикирар лугъунин. Текстинин манадин анализ: адан композициядин къетІенвилер, микротемаяр ва абзацар, чІал таъсир ийидай такъатар (чирайбурун сергъятра). Яб акалай ва я кѣлай текстинин галай-галайвилин, хкъагъунин, ва куьруь сочиненидин мана. Текстинин манада ихтилатчидин тІвар. Текстинин информациядин дегишвилер: текстинин простой ва сложный план. Текст редактировать авун (чирайбурун сергъятралди).	2	Текстинин гъавурдик кваз хъун. Текстинин кылин (ключевые) гафар жагъурун. Кхьинра орфографиядин ва пунктуациядин къайдаяр (чирай) ишлемишун. Текстерин жуьреяр къатІуниз хъун (хабардин, шикилар чІугунин, фикирар лугъунин). ТуькІуьрнавай пландай хабардин текст агакъариз хъун. Алакьалу текстинин истемишунрин бинедаллаз текст арадал гъун, сочинение кхьин. Рахунрин, илимдин ва художественный текстер чеб-чпивай къатІуниз хъун. Текстинин план туькІуьрун (простой ва сложный), хуралай ва кхьена тексинин мана пландай суьгъбет авун, ихтилатчидин тІвар дегишариз хъун. Жуван ва масабурун текстерин манаяр редактировать авун: абурун якъин тир дуъзвилер ахтармишун ва къимет гун.

3	Синтаксис ва пунктуация. Чалан култура	Алакълалу ибараяр (словосочетанияр). Ибарайра кылин ва табий гафар. Предложение. Мана-метлебдиз килигна простой предложенийрин жуьреяр: хабардин, суалдин, буйругъдин. Эвер гунин предложение. Предложенийрин эхирда эцигдай пунктуациядин лишанар. Предложениядин кылин членар: сказуемое ва подлежащее (умуми информация). Предложениядин кьвед лагъай дережадин членар: дополнение, определение, обстоятельство. Гегъенш ва гегъенш тушир предложенияр. Са жинсинин членар квай предложенияр. Предложенияда са жинсинин членрин арада ва, -ни, амма союзар. Са жинсинин членар квай предложенияда эцигдай пунктуациядин лишанар. Са жинсинин членар умумиламишдай гафар ва абуруз талукъ пунктуациядин лишанар: тире, кве точка (танишарун). Обращение ва предложенияда ам чара авун. Дуьз ва кирс речъ. Дуьз речъ автордин гафарилай вилик ва къулухъ ишлемишун ва ам чара ийидай лишанар. Диалог. Пунктуациядин лишанар. (К.Д.) Грамматикадин тапиругъар кваз контрольный диктант. ГъалатІрин винел кІвалах. ЧІГ. Шикилар чІугунин ва жуван фикирар лугъунин гыкая-сочинение кхьин.	24	Синтаксисдин кылин манадин гъавурдик кваз хьун. Предложенияр алакълалу ибарайриз чара авун; гафарилай ибараяр жедайвал таяр жагъурун; ибарадай кылин ва табий гафар жагъурун; предложенидин сергъатар тайинарун. Хабардин, суалдин, буйругъдин, эвер гунин предложенияр, са жинсинин членар, обращенияр, дуьз ва кирс речъ квай предложенияр туькІуьрун, абур эсерлувилелди кІелиз алакълун, практикадин рекъай предложенияр, лазим интонация хвена (ериш, манадин ударение, паузаяр, тегъер, ван) ишлемишун. Предложенийрай кылин ва кьвед лагъай дережадин членар жагъурун. Гегъенш ва гегъенш тушир предложенияр текстерай жагъурун. Предложенийрай са жинсинин членар жагъурун ва абур дуьз кхьин. Предложенийра лазим чкайрал пунктуациядин лишанар эцигун. Предложенияр синтаксисдин жигъетдай разбор авун. Простой ва сложный предложенияр туькІуьрун. Обращенидиз ва дуьз речдиз талукъ пунктуациядин лишанар эцигун, са жинсинин членар квай предложенияда пунктуациядин лишанар эцигун. Кве паюникай ибарат сложный предложенияда запятой эцигун. Текстинай простой предложение жагъурун, грамматикадин диб чара авун, синтаксисдин разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакълунар ахтармишун.
---	---	---	----	---

4	Фонетика ва графика. ЧІалан култура	Фонетика ва графика. ЧІалан сесер. Ачух сесер ва гъарфар. Ачух тушир сесер ва гъарфар. Ачух тушир сесерин дибдин жуъреяр. Зайиф ва гужлу ачух тушир сесер. Алфавит. Бязи гъарфарин (в, е, й, н, ъ, ь, я) къетІен везифаяр. Слог. Ударение. Гафарин паяр маса цІарцІиз акъудун. ЧІГ. <i>Художникдин шикилдай куъруъсочинение кхын.</i> Проектдин кІвалах: «Лезги чІалан кхьинрин тарих»	7	Фонетикадин кьилин манадин гъавурдик хъун. Ачух ва ачух тушир сесер чара авун. Зайиф ва гужлу ачух тушир сесер, лабиал сесер квай гафар дуъз кІелун. Бязи гъарфарин къетІен везифаяр тайинариз алакъун. Ударение алай слог тайинариз чир хъун. Гафунин къатІ маса цІарцІиз дуъз акъудун. Гафар фонетикадин разбор авун. Лезги чІалан орфографиядин словарь ишлемишиз ва адахъ галаз кІвалах ийиз чир хъун ва анай лазим тир информацияр жагъурун. Герек тир информация жагъурун ва ишлемишун. Проектдин кІвалах тамамарун.
5	Лексика. ЧІалан култура	Гаф ва адан мана-метлеб. Са мана ва гзаф манаяр авай гафар. Гафунин асул ва куъчуърмишнавай манаяр. Омонимар. Синонимар. Антонимар. Тарихдин жигъетдай лезги чІалан гафарин къатар. ЧІГ. <i>Шикилдай сочинение.</i>	7	Лезги чІалан жуъреба-жуъре словаррихъ галаз таниш хъун, абурукай менфят къачун, гафарин манаяр тайинариз алакъун. Са манадин ва гзаф манайрин гафар, куъчуърмишнавай манада ишлемишнавай ибараяр къатІуниз хъун. Ганвай лишанрай дуъз ва куъчуърмишнавай манадин гафар гекъигиз хъун. Синонимар, антонимар, омонимар чир хъун; гзаф манайрин гафар ва омонимар чир хъун. Омонимрин ва синонимрин жергеяр жагъуриз хъун. Предложенийрай антонимар, синонимар жагъурун ва абур жуът-жуът кхьиз хъун. Гафар лексикадин анализ авун. Тематикадин лишанрай гафар группайриз паюн. Герек тир информацияр словаррай (синонимрин, антонимрин) жагъуриз вишлемишиз хъун.

6	Гафар арадиз агун ва орфография. Чалан культура	ТуькIуьр хьанвай ва туькIуьр тахьанвай гафар. Гафунин диб ва эхир. Гафунин мана квай паяр: дувул, префикс, суффикс, инфикс. Инкарвилин префиксар дуьз кхьин. ЧIГ. <i>Тайин са вакъиадикай тамам сочинение туькIуьрун. Жуван фикирар лугьун.</i> (К.Д.) <i>Грамматикадин тапиуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатIрин винел кIвалах.</i>	7	Гаф арадиз атунин ва туькIуьр хьунин рекъай разбор авун. Гафуна морфемаяр (дувул, префикс, суффикс, инфикс) чир хьун ва абур лишандалди къалурун. ТуькIуьр хьанвай гафар дуьз кхьин. Гафарай дувул, префикс, суффикс, инфикс морфемайриз чара авун. Глаголрихъ инарвилин префиксар гилигна дуьз кхьин. Гафунин паярин таблица чIугун. Къурулушдин жигъетдай туькIуьр хьанвай ва туькIуьр тахьанвай простой гафар къатIуниз хьун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
7	Морфология ва орфография Чалан культура	Чалан паяр, абурун къетIенвилер, везифаяр ва пай хьун.	1	Морфологиядин къилин манадин гъавурдик кваз хьун. Маналу ва куьмекчи чIалан паяр чир хьун. Существительное ва глагол чиз хьун.
8	Существительное	Существительнидин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида дибдин везифаяр. Хас ва умуми существительния, абур кхьинин къайдаяр. Инсанриз гудай <i>вуж?</i> ва амай вири затIариз гудай <i>вуч?</i> суалар. Существительнийрин къадар. Существительния дибдин падежриз дегиш хьун (тикрарун). ЧIГ. <i>Жуван фикирар лугьунин гъикая-сочинение кхьин.</i> <i>Проектдин кIвалах: «Лезги чIалан синонимар».</i>	6	Чалан паярин тIварар ва абурун метлебар. Маналу ва куьмекчи чIалан паярин арада авай тафават чир хьун. Предложенида существительнидин везифа тайинарун. Хас ва умуми существительния чара ийиз хьун ва абур дуьз кхьин. Гзафвилин къадарда существительнийрин эхирар дуьз ишлемишун. Морфологиядин лишанриз килигна ганвай существительния группайриз паюн. Дибдин падежар чир хьун. Существительния дибдин падежриз дегиш хьун ва абур дуьз кхьин. Существительния морфологиядин разбор авун.

9	Глагол	Глаголдин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида адан везифаяр. Кечмиш жери ва кечмиш тежер глаголар. Везифайриз килигна глаголдин жуьреяр: маналу ва куьмекчи глаголар. Куьмекчи глаголрин жуьреяр: тамам ва тамамсуз, алакъачи глаголар. Къурулушдиз килигна глаголдин жуьреяр: простой, сложный, составной. <i>ЧИ/Г. Цлан газетдиз макъала кхьин.</i> <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатИрин винел кIвалах.</i>	7	Текстинай жуьреба-жуьре глаголар жагъурун, абурун лишанар, везифаяр, туькIуьр хьун тайинарун. Предложенида глаголдин везифа тайинарун. Сложный ва составной глаголар дуьз кхьин. Сложный ва туькIуьр хьанвай глаголар дуьз кхьинин винел тапшуругъар тамамарун. Рахунра, кхьинра глаголрикай-синонимрикай менфят къачун. Кечмиш жери глаголринни ва кечмиш тежер глаголрин арада авай тафават тайинариз хьун. Глагол морфологиядин разбор авун.
10	Йисан къене кIелайбур тикрарун	Йисан къене кIелай материалар тикрарун. <i>ЧИ/Г. Муаллимди тайин тир темадай жуван фикирар лугъунинсочинение кхьин.</i>	3	Синтаксис ва пунктуация, фонетика ва графика, лексика, гафар арадиз атун ва адан орфография, морфология ва орфография тикрарун, тапшуругъар тамамарун. Гафар маналу паяриз чара авун ва дуьз кхьин. Существительнияр дибдин падежриз дегишарун ва абур дуьз кхьин. Текстина чIалан (чирнавай) паяр чара авун. Пунктуациядин лишанар дуьз эцигун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
	Вири:	Программадин материал чирун – 54 с. ахтармишунин диктантар – 4 с.; чIал гегьеншарун – 10 с.;	68 с.	

6 – КЛАСС

Вири сятерин къадар – 68 сят, гъафтеда 2 сят.

Са классда темаяр чирунин сергъятрин къене программадин курс дегиш хъун мумкин я. (Тема чирун патал сятерин къадар тIимиларун\\гзафарун, геж\\фад гун мумкин я).

Программадин материал чирун – 56 сят.

Контрольный диктант – 4 сят.

ЧIал гегъеншарун – 8 сят.

№/ №	Тема	Мана	С. къ.	КIелунин кIвалахдин характеристика
1	ЧIал. Рахунар	Лезги чIалакай умуми информацияр. <i>ЧIал гегъеншарун. (ЧI/Г) «Гатун каникулар» темадай куьруь сочинение кхьин.</i>	2	Инсанрин уьмуьрда чIалан чка ва везифаяр. Лезги чIалакай умуми информацияр гун. Шаирри, гафунин устадри лезги чIалал гуьзел эсерар яратмишун. Лезги чIалан тарихдикай чирвилер хъун. ЧIал хуьн, вилик ам тухун пак буржи тирдакай малумарун.
2	V – классда кIелайбур тикрарун	Синтаксис ва пунктуация, фонетика ва графика, лексика, гафар арадиз атун ва орфография, существительное ва глагол тикрарун. <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант. ГъалатIрин винел кIвалах.</i>	2	Синтаксис ва пунктуация, фонетика ва графика, лексика, гафар арадиз атун ва адан орфография, морфология ва орфография тикрарун, тапшуругъар тамамарун. Гафар маналу паяриз чара авун ва абур дуьз кхьин. Существительнияр дибдин падежриз дегишарун ва абур дуьз кхьин. Текстина чIалан (чирнавай сергъятрин) паяр тайинарун, пунктуациядин лишанар дуьз эцигун.

	Текст, текстерин жуьреяр	Текстинин манадин анализ: адан къетIенвилер, абзацар, микротемаяр, таъсир ийидай такъатар (чирнавай сергъятрин). Текстинин информациядин дегишвилер. Текстинин план (простой, сложный, суалдин, тIварцIин); текстинин асас, къилин ва асас авачир малуматар; текст суьгъбет авун. Шикилар чIугунин. Гьерекаатар шикиллу авунин (описание). ТIебиат шикиллу авунин. Инсандин ақунар шикиллу авунин. Чка шикиллу авунин. <i>ЧI/Г. ТIебиатдин шикил чIугун квай текстинай изложение кхьин.</i>	2	Текстинин къилин лишанрихъ галаз къадайвал текст анализ авун (тема, къилин мана, предложенидин грамматикадин алакъаяр, тамамвал ва эхир аваз хьун); адан къетIенвилер, абзацар. Текстинин винел кIвалах тухун: кIелай текстинай план туькIуьрун (простой, сложный, суалдин); кIелай ва я яб акалай къилин текстинай къилин фикир тайинарун. Текст суьгъбет авун. КIелай ва я яб акалай текстиниз характеристика гун (хабардин, фикирар лугъунин, шикилар чIугунин). Шикилар чIугунин текст туькIуьрун: инсандин винел патан акунрин, тIебиатдин, чкадин, гьерекаатрин. Жуьреба-жуьре текстерай тамам ва куьруь изложенияр кхьин. Аялрин чирвилер ва алакъунар ахтармишун.
3	Лексика ва чIалан култура	Вири халкъдин лексика. Пешекаррин ва нугъатрин гафар. Маса чIаларай (араб, фарс, азербайжан, урус) къачунвай гафар. Алай девирда лезги чIаланни урус чIалан рафтарвилер. Куьгъне ва цIийи гафар. <i>ЧI/Г. «Хайи тIебиатдиз галайвал ийин» темадай сочинение кхьин.</i>	3	Ишлемишун жигъетдай гафар разбор авун. Словаррихъ (орфографиядин; лезги чIаланни урус чIалан; урус чIаланни лезги чIалан; синонимрин; омонимрин; фразеологиядин; нугъатрин гафарин ва мсб.) галаз таниш хьун ва абурукай менфят къачуз вердишарун. ЦIийи, куьгъне, маса чIаларай атанвай гафар тайинарунин винел тапшуругъар тамамарун. Ишлемишунин жигъетдай гафар разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакъунар ахтармишун.
4	Фразеология ва чIалан култура	Мягъкем ибараяр ва фразеология. <i>ЧI/Г. «Зи рикI алай йисан вахт» темадай сочинение кхьин.</i> <i>Проектдин кIвалах: «Лезги чIалаз маса чIаларай къабулнавай гафар»</i>	4	Мягъкем ибарайрин мана ачухарун. Мягъкем ибараяр синоним тир гафаралди эвез ийиз вердишарун. Текстинай фразеологизмаяр къатIуниз хьун, абурун мана тайинариз хьун. Фразеологиядин словардихъ галаз танишарун ва адакай менфят къачуз вердишарун. Аялрин чирвилер ва алакъунар ахтармишун.

5	Гафар арадиз атун ва орфография. Чалан култура	Гафар арадиз атунин типар ва къайдаяр. Сая ва сложный гафар. Орфография. Гафарин дибра ачух сесер дуъз кхьин. Гафарин дибра ачух тушир сесер дуъз кхьин. Сложный гафар дуъз кхьин.	3	Дибра ачух ва ачух тушир сесер дегиш жезвай гафар дуъз келун ва кхьин. Жуъреба-жуъре дибрикай сложный гафар арадиз гъун. Суффикс –вал квай гафар дуъз кхьин. Гафар арадиз атунин къайдаяр чир хьун. Гафар маналу паяриз чара авун. Гафарин дибра ачух гъарфар дуъз кхьинин къайдаяр чир хьун. Гафарин дибра ачух тушир гъарфар дуъз кхьинин къайдаяр чир хьун. Сложный гафар арадиз атунин къайдаяр чир хьун. Гафар маналу паяриз чара авун.
6	Морфология ва орфография ва чалан култура. Существительное	Существительное тикрарун. Существительный падежриз дегиш хьун. Дибдин падежар (тикрарун). Чкадин падежар (секинвилин, къакъатунин, арачивилин). Актив падеждин эхирдиз килигна существительный падежриз дегиш хьунин жуъреяр. Теквилин къадарда существительный дегиш хьун ва падежрин эхирар дуъз кхьин. Гзафвилин къадарда существительный дегиш хьун ва падежрин эхирар дуъз кхьин. Существительный арадиз атун. ЧИГ. «Заз зи хуър вучиз кIанда?» темадай сочинение кхьин. (К.Д.) Грамматикадин тапиуругъар кваз контрольный диктант. ГъалатIрин винел кIвалах.	15	Существительнидикай авай чирвилер артухарун. Падежрин кьетIенвилер чир хьун. Секинвилин, къакъатунин, арачивилин падежра существительный дуъз лугъун ва кхьин. Существительный падежриз дегиш хьунин жуъреяр. Рахунра, кхьинра существительныйрикай-синонимрикай, омонимрикай, антонимрикай менфят къачун. Жуъреба-жуъре сложный существительный дуъз кхьин. Гзафвилин къадарда существительный падежриз дегиш хьун. Морфологиядин рекъай хуралай ва кхьена существительный разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.

7	Прилагательное	Прилагательнийрин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар, предложенида адан везифаяр. Прилагательнийрин жуьреяр. Прилагательнияр дегиш хьун. Прилагательнияр дуьз кхьин. Прилагательняр арадиз атун. <i>Ч/Г. Ганвай темадай тамам изложение кхьин.</i> <i>Проектдин кIвалах: «Лезги чIалан топонимикада прилагательнияр»</i>	9	Дережалу прилагательнийрин: еридин, размердин, рангунин, дадунин лишанар къатIуниз хьун. Рахунар, кхьинар мана-метлебдин рекъай деринбур, гуьрчегбур хьун патал синонимар, антонимар тир прилагательнийрикай кутугайди хкяна ишлемишиз, хийир къачуз алакьун. Прилагательнияр арадиз атунин къайдаяр чир хьун. Гзафвилин къадарда прилагательнияр дуьз кхьинин къайдаяр чир хьун. Морфологиядин рекъай хуралай ва кхьена прилагательнияр разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
8	Числительное	Числительнийрин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва синтаксисдиз талукъ дибдин везифаяр. Мана-метлебдиз килигна числительнийрин жуьреяр; къадардин, паюнин, дробдин, къайдадин. Къурулушдиз килигна къадардин числительнийрин жуьреяр: простойбур, сложнаяр, составнаяр. Къайдадин, паюнин ва дробдин числительнияр. Числительнияр къадарриз, падежриз дегиш хьун ва дуьз кхьин. <i>Ч/Г. Цлан газетдиз жуван фикирар лугьунин макъала.</i> <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатIрин винел кIвалах.</i>	7	Числительнияр къатIуниз хьун. Числительнийрин жуьреяр: къадардин, паюнин, дробдин, къайдадин къатIуниз хьун. Къурулушдиз килигна къадардин числительнийрин жуьреяр: простойбур, сложнаяр, составнаяр чир хьун. Рахунра, кхьинра числительнияр жуьреба-жуьре падежра аваз ишлемишун. Цифрайрин материал квай текстер кIелун. Тарихар дуьз кхьиз алакьун (месела: XX виш йис; 1992-йисан сад лагъай сентябрь ва мсб.). Морфологиядин рекъай хуралай ва кхьена числительнияр разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.

7 – КЛАСС

Вири сятерин къадар – 68 сят, гъафтеда 2 сят.

Са классда темаяр чирунин сергъятрин къене программадин курс дегиш хъун мумкин я. (Тема чирун патал сятерин къадар тИмиларун\\гзафарун, геж\\фад гун мумкин я).

Программадин материал чирун – 56 сят.

Контрольный диктант – 4 сят.

ЧПал гегъеншарун – 8 сят.

№/ №	Тема	Мана	С. къ.	Келунин кIвалахдин характеристика
1	ЧПал ва рахунар	Инсанрин уьмуьрда лезги чIалан роль ва везифаяр. <i>ЧI/Г. «3и хайи ватан» темадай сочинение кхьин.</i>	2	Дидедин чIалакай умуми информацияар. Халкъдин уьмуьрда чIалан метлеб. Лезги чIал девлетлу авунин шартIар.
2	V-VI классра кIелай материалар тикрарун.	Синтаксис ва пунктуация. Лексика ва фразеология. Морфология ва орфография. <i>ЧI/Г. Ганвай темадай изложение кхьин. (К.Д.) Грамматикадин</i>	3	Алатай классра чирай орфографиядин ва пунктуациядин правилояр чир хъун. Чирнавай темайриз талукь пунктограммаяр предложенийрай жагъурун ва абуруз баянар гун. Орфографиядин ва маса

		<i>тапиуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатІрин винел кІвалах.</i>		словаррикай менфят къачун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
3	Текстинин кьилин лишанар (тикрарун). Информациядин жигъетдай текстина дегишвилер авун.	Текстинин, адан тамамвилин, алакьалувилин ва акьалтІай истемишунар. Текстерин кьетІенвилер. Фикирар лугьунин, гъавурда тунин, субут авунин. Текстинал кІвалах авун: текстинин план (регъят, четин, суалдин, тІварцІин, тезисдин); текстинин кьилин мана, кьил.	1	Фикирар лугьунин, гъавурда тунин, субут авунин текстер туькІуьрун, абур галай-галайвал суьгъбет авун. Илимдинни учебный (кІелунин) текстинин мана анализ авун, планар туькІуьрун. Текстина абзацар дуьз ишлемишун.
4	Морфология ва орфография. ЧІалан культура. Глагол	Глаголдин наклоненияр. Хабардин наклонение: мана-метлеб ва вахтариз дегиш хьун (тикрарун). Суалдин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Буйругьдин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун ва ксариз дегиш хьун. Буйругьдин наклоненидин къадагъадин форма. Буйругьдин наклоненидин глаголар дуьз кхьин. ШартІунин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Къаршивилин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Гимандин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. <i>ЧІ/Г. Ганвай темадай изложение кхьин.</i> <i>Проектдин кІвалах: «Лезги чІалан синонимар».</i>	18	Глаголдин наклоненияр: суалдин, буйругьдин, къадагъадин, шартІунин, къаршивилин, гимандин чир хьун. Глаголдин вахтарин, ксарин формаяр дуьз арадиз гъиз, абур кхьинра ишлемишиз ва дуьз кхьиз алакьун. Глаголрин дувулрин эхиримжи сес р тирла, 3-касдиз буйругьдин формада кьве р кхьин. Рахунра, кхьинра глаголрикай-синонимрикай менфят къачун. Текстиник квай глаголар, абурун наклонение тайинарун. Морфологиядин рекъай хуралай ва кхьена глаголар разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
5	Масдар	Глаголдин кьетІен формаяр: масдар, причастие, деепричастие. Масдар (глаголдин асул ва я тІвацІин форма): мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар, предложенида адан везифаяр. Масдар дегиш хьун ва дуьз кхьин. <i>ЧІ/Г. «Чна школадин сала гъикІ кІвалахнай» темадай тамам сочинение кхьин.</i>	3	Глаголдин кьетІен формаяр: масдар, причастие, деепричастие чир хьун. Текстинай масдар жагъурун, предложенида ада вуч везифаяр тамамарзаватІа, тайинарун. Масдардин кхьинин къайдаяр ачухарун. Масдар къадарриз ва падежриз дегиш хьун. Масдардин суффиксар чир хьун. Словарра глаголар гузвай къайда

				чир хьун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
6	Причастие	Причастие: мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар ва предложенида кьилин везифаяр. Гилан, алатай, кьвезмай (гьамишан) вахтарин причастияр. Причастидин жуьреяр. Причастияр дегиш хьун ва дуьз кхьин. <i>ЧИ/Г. Са тайин тир темадай изложение кхьин.</i> (К.Д.) Грамматикадин тапшуругьар кваз диктант. ГьалатIрин винел кIвалах.	11	Предложенийра причастийри тамамарзавай везифа тайинарун. Причастийрин суффиксар чир хьун. Причастияр кьадарриз ва падежриз дегиш хьун. Причастияр предложенийрай чара ийиз алакьун. Причастийрин вахт тайинарун. Гзафвилин кьадарда абурун актив падеждин, адакай жезвай маса падежрин эхирра -у кхьин. Причастияр разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
7	Деепричастие	Деепричастие: мана-метлеб, морфологиядиз талукь кьетIенвал ва предложенида кьилин везифаяр. Кардин тегьердин ва вахтуни деепричастияр. Кардин тегьердин деепричастияр арадиз атун. <i>ЧИ/Г. КIелай эсердал бинелу яз гьуьжет алай темадай тамам сочинение кхьин.</i>	9	Деепричастийрин суффиксар чир хьун. Предложенийра деепричастийри тамамарзавай везифа тайинарун. Кардин тегьердин ва вахтуни деепричастияр чир хьун. Текстина глаголдин акьалтIай алатай вахтуни сад лагьай жуьре ва кардин тегьердин деепричастие тайинариз алакьун. Глаголин вахтунив гекьигна, деепричастие гьи вахтунинди ятIа тайинариз чир хьун. Деепричастияр жуьреба-жуьре терефрихьай разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
8	Наречие	Наречидие: мана-метлеб, морфологиядиз талукь кьетIенвал, предложенида адан везифа. Наречидин жуьреяр: кардин тегьердин, вахтуни, чкадин, кьадардин ва дережадин, себебдин. Наречияр арадиз атун. Маса чIалан паяринни наречийрин алакьаяр. Наречияр кхьидай кьайдаяр. <i>ЧИ/Г. Са тайин тир темадай изложение кхьин.</i> (К.Д.) Грамматикадин тапшуругьар кваз контрольный диктант.	9	Наречидин жуьреяр: кардин тегьердин, вахтуни, чкадин, кьадардин, дережадин, себебдин чир хьун. Текстерай наречияр жагьурун, абурун жуьреяр тайинарун. Суффиксрин куьмекдалди наречияр арадиз атун кьайдаяр чир хьун. Простой ва сложный наречияр чара авун. Наречийрин куьмекдалди са вакьиадиз, кар-агьвалатдиз характеристика гуз алакьун. Кхьинра, рахунра наречияр-синонимар, антонимар

		<i>ГъалатІрин винел кІвалах. Проектдин кІвалах: «Зи ватандин топонимар»</i>		ишлемишун. Наречияр хуралай ва кхъена разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
9	Къуллугъчи чІалан паяр. Послелогар	Послелогар. Предложенида абурун везифаяр. Послелогар ишлемишдай падежар. Послелогар кхьинин къайдаяр.	1	Предложенида послелогрин везифаяр. Послелогар ишлемишдай падежар чир хьун. Существительнидикай, глаголдикай, наречидикай, тІварцІиэвездикай хьанвай послелогар тайинарун. Текстина послелогар ва абуруз синонимар маса чІалан паяр тир гафаривай чара ийиз хьун. Жуьреба-жуьре глаголрихъ галаз послелогар дуьз ишлемишун. Послелогар хуралай ва кхъена разбор авун.
10	Союзар	Союзар. Предложенида абурун везифаяр. Союзрин жуьреяр; галкІурунин ва табийвилин. Союзар кхьинин къайдаяр.	1	Текстина союзрин везифа, чка, дуьз кхьинин саягъ тайинарун. Союзар квай текстина запятояр эцигдай ва эциг тийидай дуьшуьшар тайинариз алакьун ва абур дуьз кхьин. Союзар хуралай ва кхъена разбор авун.
11	КІусар	КІусар: мана-метлеб, предложенида абурун везифаяр. Мана-метлебдиз килигна кІусарин жуьреяр: суалдин, гужлу ийидай гекъигунин, тестикъар ва инкар ийидай, къалурунин. КІусар дуьз кхьин. <i>ЧІ/Г. «Зи дидедин мергъяматлу гъилер»</i> темадай сочинение кхьин.	3	КІусарин жуьреяр чир хьун. КІусар квай текст дуьз кІелун. Художественный эсерра абурун къетІенвал тайинарун. Чеб къилдин предложенияр хьиз ишлемишиз жадай тестикъунин, инкарвилин (<i>эхъ, ун, ваъ</i>) кІусар рахунра дуьз ишлемишун. КІусар хуралай ва кхъена разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
12	Междометияр	Междометияр: мана-метлеб ва жуьреяр. Междометияр кхьидай ва абур авай предложенида пунктуациядин лишанар эцигдай къайдаяр.	3	Текстина междометияр дуьз кІелун, абурун мана-метлеб, жуьре тайинариз алакьун. Предложеныйрай междометийрин жуьреяр тайинарун. Междометияр герек лишанралди чара авун.

13	Йисан къене кІелайбур тикрарун.	V – VII классра кІелай материалар тикрарун. <i>ЧІ/Г. «Гъи пеше хъсанди я?» темадай сочинение кхъин. (К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант. ГъалатІрин винел кІвалах.</i>	4	Глаголдин вахтарин формаяр, наклоненияр дуьз ишлемишиз ва кхъиз чир хъун. Къуллугъчи чІалан паяр дуьз кхъин, тапшуругъар тамамарун. Кхъинра орфографиядин ва пунктуациядин къайдаяр вилив хуьн. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
	Всего:	ЧІал гегъеншарун – 8с.; диктантар – 4 с.; программадин материал чирун – 56 с.	68 ч.	

8 – КЛАСС

Вири сятерин кьадар – 68 сят, гъафтеда 2 сят.

Са классда темаяр чирунин сергъятрин къене программадин курс дегиш хъун мумкин я. (Тема чирун патал сятерин кьадар тІимиларун\гзафарун, геж\фад гун мумкин я).

Программадин материал чирун – 54 сят.

Контрольный диктант – 4 сят.

ЧІал гегъеншарун – 10 сят.

№/ №	Тема	Мана	С/ къ.	КІелунин кІвалахдин характеристика
1	Лезги чІал	Лезги чІалакай умуми информацияр. <i>ЧІ/Г. Тарихдин темадай сочинение кхъин.</i>	2	Халкьдин уьмуьрда чІалан чка. ЧІал девлетлу авунин рекъер ва шартІар. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.

2	V-VII класра кӀелайбур тикрарун	VII лагъай классда кӀелай материалар тикрарун. <i>ЧӀ/Г.Са вакъиадиз талукъарнавай гуьмбетдикай суьгъбет туькӀуьрун.</i>	3	Алатай классра чирай орфографиядин ва пунктуациядин правилояр чир хъун. Чирнавай темайриз талукъ пунктограммаяр предложенийрай жагъурун ва абуруз баянар гун. Орфографиядин ва маса словаррикай менфят къачун.
3	Чал. Текст	Текст ва адан кылин лишанар. Чалан жуьрейрин кьетӀенвилер (хабардин, шикилар чӀугунин, фикирар лугъунин). Словарар ишлемишун; тезисар, конспектар.	2	Текстинин тема, кылин мана, предложенийрин грамматикадин алакъаяр, тамам ва акъалтӀай текстер анализ авун. Тезисар ва конспектар туькӀуьрун; жуьреба-жуьре чешмейрай малуматар къачун; словарар ишлемишун.
4	Синткис ва пунктуация. Гафарин ибараяр	Синтаксисдикай умуми информацияр ва адан кылин уьлчмеяр (ибара ва предложение). Ибардин кьетӀенвилер ва тариф. Къурулушдиз килигна ибарайрин асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз килигна ибарайрин асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз талукъ алакъаяр. Табийвилин алакъадин жуьреяр: дуьзгуьнвилин, падеждин ва сая (манадин) алакъаяр. <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант. ГъалатӀрин винел кӀвалах. ЧӀ/Г. «Фан кымет» темадай сочинение кхьин. Проектдин кӀвалах: «Кылин ва кьвед лагъай дережадин членар».</i>	3	Ибарайрин жуьреяр чир хъун. Табийвилин алакъадин жуьреяр: дуьзгуьнвилин, падеждин ва сая (манадин) алакъаяр тайинариз хъун. Предложенидик квай алакъалу ибараяр чара ийиз хъун. Ибарадик квай табий гафунал дуьз суал эцигун. Гафарин ибарада авай алакъадин жуьре тайинариз алакъун. Кылин ва аслу гафунин чӀалан пай къалурун. Простой ва сложный, азадва азад тушир (мягкем) ибараяр кьатӀуниз хъун. Гафарин арада авай алакъа къалурдай такъатар чир хъун. Алакъалу ибараяр синтаксисдин разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакъунар ахтармишун.

5	Простое предложение	Предложенидин мана-метлеб. Предложенидин членар: сказуемое, подлежащее, дополнение, обстоятельство. Предложенидин жуьреяр: простой предложение ва сложный предложение. Простой предложенидин жуьреяр (тикрарун). Предложенида гафарин кьайда. Манадин ударение. <i>Ч/Г. Ахлакьдинни руьгьдин темадай сугьбет.</i>	4	Мана-метлебдин жигьетдай простой предложенийрин жуьреяр: хабардин, буйругьдин, суалдин ва эвер гунин кьатIунун. Лугьузвай фикирдиз килигна, хабардин предложенидин жуьреяр тайинарун. Ганвай гафарикай, адетдин кьайда хвена, предложенияр туькIуьрун. Рахунра, кIелзавай текстина манадин ударенидикай менфят кьачуз хьун. Диалогдин чIала гегьенш тушир предложенияр ишлемишун. Алакьалу ибараяр, са ва я кьилин кьве член квай простой предложенияр синтаксисдин разбор авун.
6	Кьве составдин (кьилин кьве член квай) простой предложение. Предложенидин кьилин членар	Предложенидин кьилин членар: сказуемое ва подлежащее. Сказуемое: мана-метлеб, жуьреяр (простой ва составной). Простой сказуемое ва ам жедай гафар. Составной сказуемое: глаголдин составной, тIварцIин составной сказуемияр ва абурун кьурулуш (чIалан паярин жигьетдай). Подлежащее: мана-метлеб: ам жедай падежар. Сказуемидизни подлежащидиз кьилин членар лугьунин себеб (абуру предложенидин диб яратмишун). <i>Ч/Г. Са тайин тир темадай тамам изложение кхьин.</i>	7	Текстинай простой ва составной сказуемияр кьатIуниз хьун. абур кечмиш жери, кечмиш тежер ва кечмиш жери-тежер глаголрикай хьанвайла, подлежащидивай тIалабзавай падеж тайинарун. Жуьреба-жуьре сказуемияр, подлежащияр квай предложенияр туькIуьрун ва абур анализ авун. Подлежащидин падежар чир хьун. Предложенияр синтаксисдин разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
7	Предложенидин кьвед лагьай дережадин членар	Предложенидин кьвед лагьай дережадин членар: дополнение, определение ва обстоятельство. Дополнение: мана-метлеб, жуьреяр (дуйз ва кирс дополненияр). Определение: мана-метлеб ва жуьреяр (адетдин ва приложение). Приложение ва адаз талукь пунктуациядин лишанар. Обстоятельство: мана-метлеб, жуьреяр (кардин тегьердин, мураддин, себебдин, чкадин, вахтунин). Предложенида обстоятельствояр чара авун. <i>Ч/Г. «Дуствал еке кьимет я» темадай сочинение кхьин.</i> <i>(К.Д.) Грамматикадин тапиругьяр кваз контрольный диктант.</i>	9	Предложенияр членриз разбор авун. Дополнение ва определение, дополнение ва обстоятельство са падежра авай дуйшуьшра суалдин куьмекдалди чара ийиз алакьун. Приложенияр, чара ийидай обстоятельствояр квай текстина пунктуациядин лишанар эцигун ва ачухарун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.

8	Са составдин предложенияр	Са составдин (кыилин са член квай ва анжах гъадаз талукъ гафар квай) предложенияр: мана-метлеб. Жуьреяр. Подлежащее тежер предложение. ТІварціин предложение. Тамам ва тамам тушир предложенияр <i>ЧІ/Г. Тебиатдикай сочинение кхьин (са составдин предложенияр кваз).</i> <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатІрин винел кІвалах.</i>	12	Се шейиникай ва я тебиатдикай кхьидайла, лугъудайла, са составдин предложенийрикай хийир къачуз алакьун. Текстинай са составдин ва кьве составдин предложенияр жагъурун. Предложенийрай глаголдин ва тІварціин составной сказуемияр чара авун. Тамам ва тамам тушир предложенияр ишлемишна, са диалог кхьин (месела: кьве касдин жузун-качузун).
9	Заланарнавай простой предложенияр	Са жинсинин членар: мана-метлеб, алакьаламишдай такъатар (галкІурунин, паюнин, къаршивилин союза рва интонация). Са жинсинин тир ва тушир определенияр. Са жинсинин членар ва умумиламишдай гафар квай предложенияр. Са жинсинин членар квай предложенийра пункту ациядин лишанар (запятой, кьве точка, тире). <i>ЧІ/Г. Ганвай темадай тамам изложение кхьин.</i> <i>Проектдин кІвалах: «Са жинсинин членар»</i>	9	Са жинисинин членар квай предложенияр эсерлувилелди, лазим интонациядалди кІелун. Са жинсинин членар тир ва я тушир дополненияр, определенияр, обстоятельствояр тайинарун. Художественный текстерай са жинсинин членар квай предложенияр жагъурун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
10	Чара ийидай кьвед лагъай дережадин членар	Причастидин оборот ва ам чара ийидай дуьшуьшар. Причастидин оборот ва ам чара ийидай дуьшуьшар. Деепричастидин оборот ва ам чара ийидай дуьшуьшар. <i>ЧІ/Г. «Абуру Ватан паталди чанар ганай» темадай сочинение кхьин.</i>	7	Оборотар квай предложенийра пунктуациядин лишанар эцигун. Оборотар квай предложенияр туькІуьрун, дуьз кІелун ва разбор авун.

11	Предложенидин членар тушир гафар	Предложенидин членар тушир гафар: обращение ва аралух гафар. Обращение: мана-метлеб, ам жедай чІалан паяр. Предложенида обращенияр чара ийидай пунктуациядин лишанар. Аралух гафар ва аралух предложенияр. Предложенида абур чара ийидай пунктуациядин лишанар. <i>ЧІ/Г. «Йисан вахтар» темадай изложение кхьин.</i> <i>Проектдин кІвалах: «Лезги чІалан ономастика»</i>	7	Предложенидин членар тушир гафар интонациядалди чара ийиз алакун. Текстера гъа са гафар гагъ аралухбур яз, гагъ предложенидин членар яз ишлемишдайди кьатІунун. Предложенидин членар тушир гафар жагъурун ва абурун жуъреяр тайинарун. Обращенияр, аралух гафар квай предложенияр туькІуьрун.
12	Йисан къене кІелайбур тикрарун	8-классда кІелай материалар тикрарун. <i>(К.Д.) Грамматикадин тапиуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатІрин винел кІвалах</i>	3	V – VII классра кІелай темайриз талукъ орфограммаяр квай гафар дуъз кхьин ва абуруз баянар гун. Йисан къене синтаксисдай чирнавай пунктуациядин лишанар тикрарун. текстера са жинсинин членар, обращенияр, аралух гафар, кьвед лагъай дережадин членар, оборотар пунктуациядин лишанралди чара авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
	Всего:	ЧІал гегъеншарун – 10с.; диктантар – 4 с.; программадин материал чирун – 54 с.	68 с.	

9 – КЛАСС

Вири сятерин къадар – 68 сят, гъафтеда 2 сят.

Са классда темаяр чирунин сергъятрин къене программадин курс дегиш хъун мумкин я. (Тема чирун патал сятерин къадар тӀимиларун\\гзафарун, геж\\фад гун мумкин я).

Программадин материал чирун – 55 сят.

Контрольный диктант – 4 сят.

ЧӀал гегъеншарун – 9 сят.

№	Тема	Мана	С. кь.	КӀелунин кӀвалахдин характеристика
1	Лезги чӀал	Лезги чӀалакай умуми информацияр. <i>ЧӀ/Г. Азад темадай сочинение кхьин.</i>	1	Инсандин уьмуьрда, общества лезги чӀалан везифаяр къатӀунун.

	V-VIII классра кӀелайбур тикрарун	VIII лагъай классда кӀелай метериалар тикрарун. (К.Д.) <i>Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант. ГъалатӀрин винел кӀвалах.</i>	2	Аялрин чирвилер ва алакӀунар ахтармишун.
2	Текст ва адан лишанар (умуми нетижа). Текстинин манадин анализ (умуми нетижа)	Текст ва адан кӀилин лишанар. ЧӀалан жуьрейрин кӀетӀенвилер. Текстина малуматар туькӀуьр хъувун. Яб акалай ва я кӀелай текст галай-галайвал, куьруьдаказ ва хкяна кхьин. Презентациядин жуьреда ганвай темадай малуматар гун.	2	Текст анализ авун: текстинин тема ва кӀилин мана тайинарун ва баянар гун; текстинин кӀилин манадиз килигна кӀил (тӀвар) хкягъун. Текстинин мана, адан тӀварцӀай (заголовокдай), кӀилин (ключевые) гафарай, текстинин эхир кӀилӀай виликамаз лугъун. Текстинай хабардин, фикирар лугъунин, шикилар чӀугунин чӀукар жагъурун. КӀелай ва я яб акалай текстиниз хуралай ва я кхьена жуван фикирар лугъун, адаз кӀимет гун. КӀалахда словарар, справочный литература ишлемишун.
3	Стилистика ва чӀалан культура	Стиль ва стилистика: мана-метлеб, стилрин жуьреяр. Рахунрин стиль. Илимдин стиль. Литературадинни искусстводин стиль. Официальный стиль. Стилдин кӀетӀенвилер ва такъатар. Стилистикадин истемишунар. ЧӀалан культура: умуми информация, литературный чӀалан лексикадиз, орфографиядиз, морфологиядиз, синтаксисдиз, стилистикадиз талукъ нормаяр вилив хуьн. <i>ЧӀ/Г. Искусстводин имаратдиз талукъ темадай сочинение-ишикл кхьин.</i> <i>Проектдин кӀвалах: «Лезги чӀалан литературный ва диалектрин чӀалар».</i>	3	Жуьреба-жуьре текстерин стиль тайинарун, абур литературный чӀалан нормайрив кӀун ачухарун. Жуьреба-жуьре стилра синонимар ва маса такъатар ишлемишун. Официальный стилдин текстер туькӀуьрун (арза, гъавурда твадай чар, характеристика, автобиография). Илимдин темадай доклада рва рефератар туькӀуьрун. Словарар ишлемишун. Проектдин кӀвалах тамамарун.

4	Сложный предложение. Сложносочиненный предложение	Сложный предложение: мана-метлеб, жуьреяр, алакъаламишдай такъатар (союзар, интонация, глаголдин формаяр, союзвилин гафар). Сложносочиненный предложенидикай умуми информация. Союзар квачир сложносочиненный предложенияр ва абура пунктуациядин лиша нар. Союзар (галкIурунин, паюнин, къаршивилин) квай сложносочиненный предложенияр ва абура пунктуациядин лиша нар. <i>ЧI/Г. Жува хянавай темадай гыкаядин жуьредин сочинение кхьин.</i> <i>ЧI/Г. Ганвай темадай изложение кхьин.</i> <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант. ГъалатIрин винел кIвалах.</i>	7	Простой ва сложный предложенияр къатIуниз хьун. Сложный предложенийрин грамматикадин дибар жагъурун. Текстинай сложный предложенияр, абурун жуьреяр, алакъаламишнавай такъатар тайинарун. Сложносочиненный предложенийрин паярин арада жедай алакъайрин жуьреяр: галкIурунин, къаншарвилин, паюнин чир хьун, абур предложенийрай чара авун. Союзар кваз ва квачиз сложносочиненный предложенияр туькIуьрун. Текстина пунктуациядин лишанар эцигун ва абур ачухарун. Десте кIвалахун, художественный литературадай сложносочиненный предложенияр жагъурна кхьин, абур анализ авун. Фикир авунин сочинение кхьин. Тестовый кIвалах тамамарун. Предложенияр синтаксисдин разбор авун.
---	---	---	---	--

5	Сложноподчиненный предложение	Сложноподчиненный предложение: мана-метлеб, паяр (кылинди ва табийди). Кылин предложение ва ам тайинардай саягъар. Табий предложение ва адан жуьреяр: изъяснительный, определенидин, обстоятельстводин. Изъяснительный (ачухардай ва я баян гудай) табий предложение: мана-метлеб, алакъаламишдай такъатар, пунктуациядин лишанар ва сложный предложенида адан чка. Определенидин табий предложенида: мана-метлеб алакъаламишдай такъатар, пунктуациядин лишанар ва сложный предложенида адан чка. Обстоятельстводин табий предложенийрикай умуми информация. Мана-метлебдиз, алакъаламишзавай такъатриз килигна обстоятельстводин табий предложенийрин жуьреяр: кардин тегъердин, мураддин, сеbebдин, вахтунин, нетижадин, шартIунин, къаршивилин, гекъигунин ва дережадин табий предложенияр. Сложный предложенийра абурун чка ва пунктуациядин лишанар. Къвед ва я са шумуд табий предложение квай сложноподчиненный предложенияр ва абура пунктуациядин лишанар. <i>ЧI/Г. Са тайин тир темадай изложение кхьин.</i> <i>(К.Д.) Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант.</i> <i>ГъалатIрин винел кIвалах.</i> <i>Проектдин кIвалах:</i> <i>«Художественный эсерра сложноподчиненный предложенияр».</i>	31	Текстина союзар, союзвилин гафар ишлемишун, абурун везифаяр ачухарун, табий предложенийрин жуьреяр тайинарун. Табий предложенийрин жуьреяр: ачухардайбур, определение тирбур ва обстоятельстводин бур чир хьун, абур предложенийра квелди тафаватлу ятIа къатIуниз хьун. Обстоятельстводин табий предложенийрин жуьрейриз суалар гун. Табий предложение кылиндахъ галаз алакъалу жезвай союзар, союзвилин гафар къалуриз хьун. Обстоятельстводин табий пай квай сложноподчиненный предложенидин схема чIугун. Обстоятельстводин табий предложенийрин жуьреяр кваз предложенияр туькIуьрун. Сложноподчиненный предложенияр туькIуьрун, абур синтаксисдин разбор авун ва абурун схемаяр чIугун. Аялрин чирвилер ва алакъунар ахтармишун. Жуьтдин ва десте кIвалахда иштарак авун. Проектдин кIвалах тамамарун.
---	-------------------------------	---	----	---

6	Союзар квачир сложный предложенияр	Союзар квачир сложный предложенийрин паярин алакъаяр ва талукъвилер. Союзар квачир сложный предложенийра пунктуациядин лишанар (запятой, точкани запятой, къве точка, тире). <i>ЧІ/Г. Шикил чІугун квай тамам сочинение кхьин.</i>	7	Союзар квачир сложный предложенияр туькІуьрун.Союзар квачир сложный предложенияр синтаксисдин разбор авун, абурун паярин арада алакъяар тайинарун ва ачухарун.
7	Какахъай жуьредин сложный предложенияр	Какахъай жуьредин сложный предложенийрикай умуми информация. И предложенийрин паярин арада галкІурунин ва табийвилин алакъа ва пунктуациядин лишанар. <i>ЧІ/Г. Са тайин тир темадай изложение кхьин.</i>	6	Текстина какахъай жуьредин сложный предложенияр тайинарун. Союзар квачир сложный предложенияр синтаксисдин разбор авун, пунктуациядин лишанар эцигнавай саягъ ачухарун. Аялрин чирвилер ва алакъунар ахтармишун
8	Дуьз ва кирс речъ квай предложенияр	Дуьз ва кирс речрикай умуми информация. Дуьз речъ ва автордин гафарин чка. Дуьз ва кирс речъ квай предложенийра пунктуация ва пунктуациядин лишанар. Дуьз речъ кирс речдиз элкъуьрунин къайдаяр. Цитатаяр ва абур кхьинра чара авун. <i>ЧІ/Г.Тезисар кхьин. Проектдин кІвалах: «Лезги чІалал машгъул тир алимар».</i>	6	Дуьз речъ, диалог кваз текстер туькІуьрун, абур эсерлувилелди кІелун ва автордин гафар интонациядалди чара ийиз алакъун. Дуьз речъ кирс речдиз, кирс речъ дуьз речдиз элкъуьрун. Цитатаяркхьинра ишлемишун. Проектдин кІвалах тамамарун.
9	Йисан къене кІелай матери алар тикра рун	Вилик квай классра кІелай материалар тикрарун. <i>ЧІ/Г. Муаллимди тайинарнавай темадай сочинение. (К.Д.) Грамматикадин тапиуругъар кваз контрольный диктант. ГъалатІрин винел кІвалах.</i>	3	Йисан къене кІелнавай материалар тикрарун. гъар жуьредин предложенияр туькІуьрун. Сложный предложенияр паяриз ва паяр чеб членриз разбор авун. Сложный предложенияр синтаксисдин разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакъунар ахтармишун.
	Всего:	Программадин материал чирун – 55 с. контрольный диктантар – 4 с.; чІал гегъеншарун – 9 с.;	68с.	

